

DEMOKRACIE A LIDSKÁ PRÁVA

HLEDÁNÍ ZTRACENÉHO DIALOGU

Poznatky kvalitativní studie o fragmentaci
německé společnosti

Matthias Hartl a Jana Faus
listopad 2020

Německé obyvatelstvo se z hlediska postojů dělí na tři segmenty: skupinu *světu otevřených a nacionálně orientovaných*, kteří tvoří zhruba po čtvrtině občanů a občanek. Zbýlá polovina společnosti představuje méně vyhraněný *pohyblivý střed*.

Všechny skupiny polarizace a nemožnost najít společnou řeč tíží. Moderované rozhovory mezi nimi ukazují, že rozkol je hluboký: hodnoty, priority a představy se setkávají pokud vůbec, tak jen na úrovni pojmů, ne již ale obsahů. Témata, na způsobu jejichž řešení by byla shoda, tak neexistují.

Východiskem může být pouze obnova intenzivního a moderovaného celospolečenského dialogu.

DEMOKRACIE A LIDSKÁ PRÁVA

HLEDÁNÍ ZTRACENÉHO DIALOGU

Poznatky kvalitativní studie o fragmentaci
německé společnosti

Obsah

Abstrakt	3
Abstract	4
1. ZEMĚ ROZDĚLENÁ NA TŘI	5
2. METODICKÝ POSTUP	7
<i>Výběr účastníků studie</i>	7
<i>Triády a workshop</i>	9
<i>Několikastupňový kvalitativní výzkumný proces</i>	10
3. DIAGNÓZA – ROZDĚLENÁ SPOLEČNOST	11
3.1 Odlíšná tematická stanoviska	11
<i>Polarizace pramenící z odlišných stanovisek</i>	11
<i>Sebevnímání – extrém představují ti ostatní</i>	12
<i>Pohyblivý střed jako (unavený) pozorovatel</i>	12
<i>Vyšší míra polarizace ve východním Německu</i>	12
3.2 Odlíšné utváření hodnot a identity	12
<i>Odlíšné hranice při utváření identity</i>	12
<i>Odlíšná podoba hodnotového žebříčku</i>	13
<i>Průsečíky často jen při volbě výrazových prostředků</i>	14
<i>Odlíšné vnímání svobody a bezpečí</i>	14
4. TŘI POHLEDY NA NĚMECKO	16
4.1 Německo lidí otevřených světu – konstruktivní kritika	16
4.2 Německo pohyblivého středu – sociální tržní hospodářství	17
4.3 Německo nacionálně orientovaných lidí – země nad propastí	17

5.	PŘÁNÍ PŘEKONAT ROZŠTĚPENÍ SPOLEČNOSTI	18
5.1	Nejasný pocit sounáležitosti	18
	<i>Myšlenky nacionálně orientovaných</i>	18
	<i>Myšlenky pohyblivého středu a světa otevřených</i>	19
5.2	Možná stmelovací témata	19
	<i>Integrace</i>	19
	<i>Sociální spravedlnost</i>	19
	<i>Vzdělání</i>	20
6.	CHYBĚJÍCÍ SPOLEČENSKÉ VZORY	21
	<i>Selhání veřejného dialogu</i>	21
	<i>Selhání soukromého dialogu</i>	21
7.	ZNOVUOBNOVENÍ SCHOPNOSTI DIALOGU	23
	<i>Neexistují žádná stmelovací témata, která by společnost</i> <i>sjednotila</i>	23
	<i>Znovuobnovení dialogu jako celospolečenská úloha</i>	23
	<i>„Den demokracie“</i>	24
	<i>Utopický realismus</i>	24
	Seznam literatury	26
	Seznam ilustrací	27
	Informace o autorech	29

Abstrakt

Polarizace společnosti představuje pro Německo rostoucí zá-
těž. Cílem této studie je proto zjistit, zdali existují stmelující
témata, která by mohla překonat propasti panující v německé
společnosti. Kvalitativní studie vychází z rozhovorů ve fokus-
ních skupinách a workshopu, jehož se účastnili členové¹ svě-
tu otevřené a nacionálně orientované postojové skupiny, stej-
ně jako členové tzv. proměnlivého středu. Všichni si přejí více
společenské soudržnosti a méně polarizace, nicméně chybí
pochopení pro názory druhé strany. Jako hlavní problém vní-
mají (extrémní) postoje těch druhých. I u hodnot a cílů lze
nalézt průsečíky – rodina, přátelé, respekt, jistota, tolerance
a svoboda jsou pro všechny tři skupiny klíčové. Nicméně pou-
ze v rovině názvosloví. Samotný výklad těchto slov se u jed-
notlivých skupin liší. Stejně tak tomu je u identifikovaných
témat se stmelujícím potenciálem, jako integrace migrantů,
sociální spravedlnost a vzdělání, na která všichni kladou velký
důraz. Zásadní rozdíly mezi těmito skupinami nelze ale ani
pomocí těchto témat překonat. V první řadě je třeba zajistit
znovuobnovení společenského dialogu, který by měl vytvořit
společná východiska nebo přinejmenším podpořit otevřenost
společnosti vůči názorům ostatních. Autoři proto doporučují
začít právě znovuoobnovením schopnosti společenského dia-
logu. Navrhují vytvořit „Den demokracie“, během něhož by
se za doprovodu profesionálních moderátorů setkávaly smí-
šené skupiny lidí s cílem debatovat o životě v Německu.

¹ V následujícím textu je za účelem jeho přehlednosti a čtivosti použí-
váno generické maskulinum. Jsou jím myšleny vždy osoby obou po-
hlaví.

1

ZEMĚ ROZDĚLENÁ NA TŘI

Abstract

German society is increasingly reeling under the effects of polarisation. This study thus explores whether there may be certain issues that can help bridge the rifts appearing in German society. The qualitative study is based on focus group interviews and a workshop attended by national- and cosmopolitan-minded persons and members of the mobile middle class. Everyone would like to see greater social cohesion and less polarisation, but a fundamental understanding of the other respective position is lacking. The (extreme) attitudes of the other side are held to pose a problem. Values and objectives also overlap: Family, friends, respect, security, tolerance and freedom are key values for all three groups. But only the terms themselves are identical. Views of what they stand for and what is behind them differ considerably. The same can be said of the possible bridging topics identified: integration of migrants, social justice and education, to which everyone ascribes an enormous importance. But the fundamental differences of opinion existing between these groups cannot be patched up by these topics. First of all, the social dialogue needs to be revived in order to establish a common basis or at least an openness for others' positions. The authors therefore recommend that restoration of an ability to engage in social dialogue be made the starting point. They suggest creating a "Day of Democracy" on which people get together once a year in mixed groups accompanied by professional moderators to discuss life in Germany.

V září 2019 v rámci průzkumu ARD-DeutschlandTREND odpovídali dotazovaní na otázku, zdali mají obavu z dalšího prohlubování odcizování se mezi společenskými skupinami (infratest dimap 2019). Výsledky tohoto průzkumu byly zcela jednoznačné. U 83 % dotazovaných vzbuzuje tento problém (velmi) velké obavy, což je o 8 % více než v květnu téhož roku. Jak moc je toto téma ale pro občany palčivé, ukazuje teprve srovnání s jinými společenskými obavami. Přestože klimatické změny po dobu několika měsíců dominovaly mediální agendu, občanské hnutí Fridays for Future dostalo do ulic milióny lidí na celém světě a Němci zažívali už druhé suché a horké léto po sobě (slovem roku 2018 byl výraz „Heißzeit“ označující dlouhotrvající vedra, jde o slovní hříčku vztahující se k „Eiszeit“, době ledové), vyjádřili dotazovaní ve stejném průzkumu menší obavy z toho, že by klimatické změny mohly vést ke zničení podmínek života na planetě.

Studie *Kartografie politického prostředí v Německu (Kartografie der politischen Landschaft in Deutschland*, Faus, Faus & Gloger 2016) poskytuje mimo jiné informace o postoji Němců k aktuálním tématům, jejich očekáváních do budoucna, obavách a problémech, stejně jako o fungování demokracie v Německu. Jedním ze stěžejních výsledků této studie, kterou v roce 2015 pro nadaci Friedrich-Ebert-Stiftung vypracoval pollytix, bylo již tehdy zjištění, že existuje společenská polarizace podél hlavních štipicích linií. Nejdůležitější konfliktní linií přitom představovala „izolace“ versus „otevřenost vůči světu“.

Polarizace společnosti je opakovaně středem zájmu výzkumu a Friedrich-Ebert-Stiftung k tomuto tématu pravidelně vydává publikace:

Zpráva o sociálně-ekonomických rozdílech (*Sozioökonomische Disparitätenbericht*, Fink, Hennicke & Tiemann 2019) obsahuje rozsáhlé informace o sociálních a ekonomických nerovnostech v Německu. Ve zprávě se lze dočíst o odlišném charakteru problémů v různých regionech a poukazuje na z toho plynoucí potenciál pro další štěpení, ztrátu sociální soudržnosti, stejně jako regionálně se lišící potenciál pro pravivově populistická hnutí.

Předmětem studie *Pragmatická přistěhovalecká země (Das pragmatische Einwanderungsland*, Faus & Storks 2019a) je rozdělení německé společnosti podél konfliktní linie „uzavře-

ná“ versus „otevřená“ společnost. Existence této konfliktní linie byla sice potvrzena, nicméně bylo také prokázáno, že existuje velká skupina lidí, kteří se nachází ve středu (pohyblivý střed) a nelze je tak započítat ani k jednomu ze dvou protilehlých pólů (nacionálně orientovaní versus světu otevření). V rámci společenské debaty se doposud hlavně vyzdvihovaly a zdůrazňovaly rozdíly mezi oběma póly. Nicméně pohyblivý střed je důkazem toho, že existuje skupina lidí mezi těmito póly, která se přiklání k jednomu či druhému pólu podle toho, který diskurz právě převládá. Německo tudíž není rozděleno do dvou, nýbrž do tří názorových skupin.

Tyto studie, stejně jako veřejná debata, se převážně soustředí na to, co skupiny rozděluje, s cílem poukázat na existující konflikty. I zmíněná kartografická studie z roku 2015 si stanovila za cíl zpracovat různé segmenty takovým způsobem, aby dala vyniknout rozdílům. Sice se v této studii poukazuje i na témata s potenciálem lidí spojovat, nejsou ale středem zájmu. Samozřejmě, že je důležité uvědomit si rozdíly mezi různými společenskými skupinami a milieu. Nicméně proto, abychom mohli působit proti další polarizaci společnosti, se musíme zaměřit i na společnost stmelující prvky a na to, co může být společného.

Z tohoto důvodu se v této studii zaměřujeme na otázku společenské soudržnosti a na prvky, které společnost propojují. Cílem této studie je najít právě taková přemostující témata, která mohou propojit lidi, kteří mají odlišnou identitu, hodnoty či zastávají zcela odlišné postoje. Existuje nějaký společný jmenovatel, se kterým bude souhlasit co možná nejvíce lidí? Jaké sdílené hodnoty a postoje mohou tvořit východisko pro soudržnost a pospolitost? Jaká společenská a politická témata mohou být součástí společné agendy pro různá společenská milieua? Lze nalézt společenská stmelující témata, za která by se dokázali lidé v Německu postavit společně a přemostit existující odlišné postoje?

Po těchto společných věcech, stmelovacích prvcích a tématech bylo pátráno prostřednictvím kvalitativního výzkumu. Na začátku tohoto výzkumu proběhly tři tzv. triády (skupinové debaty se třemi účastníky) v Lipsku, Berlíně a Bochumi, kterých se účastnili příslušníci identifikovaných názorových skupin – lidé vůči světu otevření, pohyblivý střed a nacionálně orientovaní lidé. Následně byl z každé triády vybrán vyslanec, který se vydal do Berlína, kde proběhlo dalších šest triád v novém složení a společný workshop.

Výsledek studie může vést v první chvíli k rozčarování. V tuto chvíli neexistují žádná stmelovací témata, která by v krátkodobém horizontu mohla vést ke snížení rozdílů mezi těmito třemi skupinami. Především skupině světu otevřených a nacionálně orientovaných lidí chybí jednotné chápání toho, jak by měl vypadat společný život lidí v Německu. Abychom proto mohli účinně bojovat proti polarizaci, je v první řadě potřebný společenský dialog, pro nějž nicméně není v tuto chvíli ve společnosti místo. Proto lze v závěru studie nalézt návrh, jak tento dialog probudit k životu. Autoři navrhují vytvoření „Dne demokracie“, v rámci něhož by se lidé v celém Německu účastnili debat v malých skupinkách.

Obrázek 1
Výběr míst

2

METODICKÝ POSTUP

Otázka, v čem se lidé v Německu liší z hlediska jejich sociálně-ekonomického postavení, postojů a názorů, již byla mnohokrát zkoumána a doložena čísly z řady kvantitativních studií (Faus, Faus & Gloger 2016; Faus & Storks 2019a).

Když ale otázku otočíme a začneme se zajímat o to, co lidi v Německu stmeluje, je zcela zásadní se jí blížit s co největší otevřeností a vyvinout hlubší pochopení. Z toho důvodu byl pro tuto studii zvolen kvalitativní výzkum. Prostřednictvím takového druhu výzkumu je možné nejen *odhalit* nové, dosavad neznámé okolnosti a perspektivy, ale i pochopit důvody a argumenty za nimi skryté.

Výběr účastníků

Ve snaze najít stmelovací témata, která by mohla propojit lidi s různými pohledy na život v Německu, je třeba zajistit, aby byly tyto rozdílné perspektivy zohledněny.

V rámci kvalitativních metod nejsou lidé standardizovaně či intenzivně dotazováni, proto není možné dotazovat se takového množství lidí, aby to bylo dostatečné pro dosažení statistické reprezentativnosti. I když však není ambicí kvalitativního výzkumu poskytnout pro společnost reprezentativní výroky, musí přesto jít o teze, které budou přesahovat popis

jednotlivého případu. O to důležitější je, aby účastníci zastupovali určité postoje. Z toho důvodu není metodicky smysluplné vybírat účastníky náhodně: počet případů by pak neumožnil ani použít metodu inferenční statistiky, ani by nezajistil, že budou určité názorové proudy opravdu zastoupeny.

Proto byl vědomě proveden výběr, který vycházel z výsledků dosavadních výzkumů. Zaprvé existují regionálně odlišné pohledy na život v Německu z důvodu socializace a životních okolností. Zadruhé vychází odlišné pohledy na život v Německu ze sociodemografických rozdílů. A zatřetí stojí za odlišnými pohledy na život v Německu rozdílné postoje ke společenským tématům. Pro výběr účastníků studie byl vytvořen standardizovaný dotazník, který zohledňuje tyto tři okruhy kritérií pro výběr kvót.

Pro zobrazení zeměpisné rozmanitosti Německa byli účastníci vybráni ze tří co možná nejrozdílnějších regionů. Dotazovaní se měli potkat na společných workshopech, a proto byla z výzkumně-ekonomických důvodů vybrána místa, která reprezentují heterogenitu Německa a zároveň se nachází v přiměřené vzdálenosti. Vybrána byla města Berlín, Bochum a Lipsko (viz obrázek 1).

Tabulka 1
Zohlednění rozdílných typů měst

Vybrané město	Typ města
Berlín (centrum města)	Dynamické velkoměsto, nebezpečí vyloučení, zvláštní status městského státu
Berlín (okolí)	Solidní střed Německa
Lipsko (centrum)	Dynamické velkoměsto, nebezpečí vyloučení
Lipsko (okolí)	Venkovsky založená oblast ve stálé strukturální krizi
Bochum (centrum)	Městský region procházející stálou strukturální změnou
Bochum (okolí)	Solidní střed Německa, městsky založený region procházející stálou strukturální změnou

Zdroj: Vlastní znázornění dle Fink, Hennicke & Tiemann 2019.

Tabulka 2
Sociálně-demografické vlastnosti účastníků

Místo	Pohlaví		Věk				Vzdělání			Příjem*		
	m	ž	18–34	35–44	45–54	55+	nízké	střední	vysoké	nízký	střední	vysoký
Berlin	6	3	3	2	2	2	3	1	5	1	2	4
Bochum	5	4	2	4	2	1	2	3	4	1	4	4
Leipzig	5	4	5	2	2	0	2	3	4	2	3	4
Stufe 1	16	11	10	8	6	3	7	7	13	4	9	12
Stufe 2–4	5	4	2	1	5	1	2	4	3	2	2	4

* Odchylka v celkovém počtu vychází z odepřených odpovědí.

Tato místa odráží rozdělení Německa na východ a západ, protože jsou tyto rozdíly v demokratických a společenských postojích obyvatel Německa opakovaným předmětem studií i politických diskuzí. Začleněním okolí vybraných velkých měst do studie jsou zastoupena jak města, tak venkov. Vybraná místa tak reprezentují různé typy oblastí, včetně těch, které prochází strukturálními změnami v souladu s popisem, který nalezneme ve Zprávě o sociálně-ekonomických rozdílech (Fink, Hennicke & Tiemann 2019). Tím jsou zohledněny regionální rozdíly a nerovnosti, které vychází z místa bydliště v odlišných oblastech (tabulka 1).

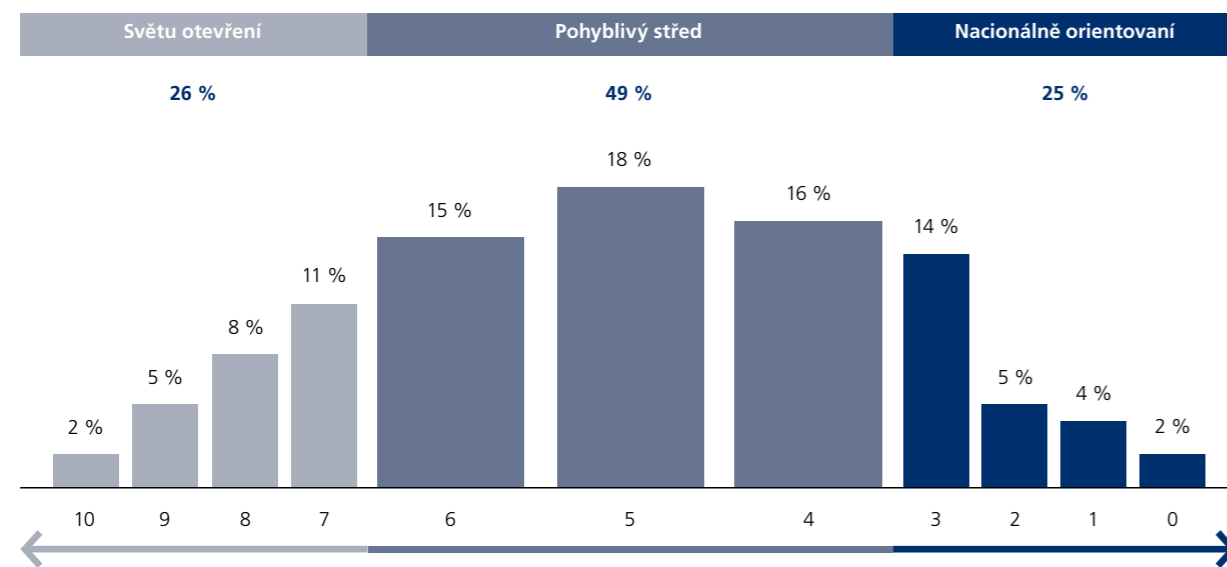
Kromě regionálního pokrytí byla na každém místě vybrána skupina lidí, která rovnoměrně zastupuje obyvatelstvo s ohledem na sociálně-demografické vlastnosti, jako jsou věk, pohlaví, příjem, povolání a stupeň ukončeného vzdělání s cílem zajistit, že na dotazy budou odpovídat lidé nacházející se v různých životních situacích (tabulka 2).

Skrze rozdílný regionální a sociálně-demografický původ dotazovaných vzniká pravděpodobnost určitého názorového

rozpětí mezi účastníky. Aby ale bylo zajištěno zastoupení politických postojových skupin, bylo jako třetí kritérium výběru účastníků studie zvoleno jejich umístění na společensko-politické ose. Studie Kartografie politického prostředí v Německu (Faus, Faus & Gloger 2016) mezi obyvateli již identifikovala centrální dělicí linii: Polarizace je určována dělicí linií „nacionálně orientovaní“ versus „světu otevření“. V dalších studiích takovou dělicí linií nalezneme taktéž, i když se její pojmenování částečně liší (Goodhart 2017; Merkel 2017).

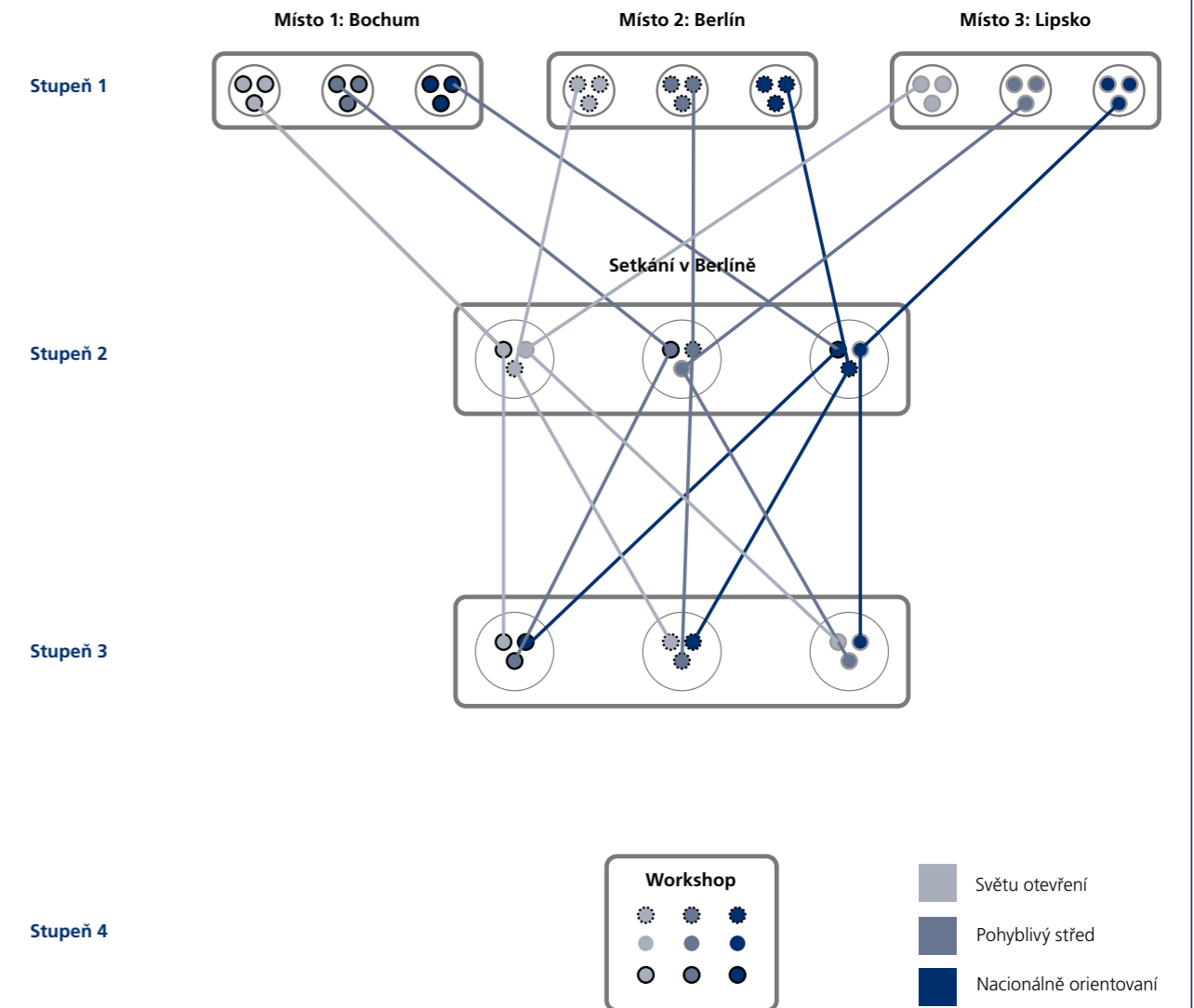
V souladu s těmito předpoklady se v první z těchto skupin nachází lidé, kteří se cítí ohroženi globalizací a digitalizací a dávají přednost silnějšímu suverénnímu národnímu státu. Jsou vázáni ke svému domovu, upřednostňují většinovou kulturu (*Leitkultur*) a vůči migraci a otevřeným hranicím se staví spíše skepticky, až odmítavě. Druhou skupinu tvoří lidé, kteří mají z globalizace a digitalizace prospěch, upřednostňují mezinárodní spolupráci a mezinárodní síť a s ohledem na kulturní otázky a politiku identity zastávají sociálně-liberální postoje. Jsou kulturně tolerantní a světu otevření. S otevřeností přistupují i k otázkám migrace a otevřených hranic.

Obrázek 2
Rozdělení názorových skupin

Zdroj: Vlastní znázornění dle Faus & Storks (2019a).

Obrázek 3
Čtyřstupeňový výzkumný proces

Ve studii Pragmatická přistěhovalecká země (Faus & Storks, 2019a) byly tyto předpoklady empiricky prověřeny. Na základě korelační a faktorové analýzy bylo možné identifikovat čtyři výroky, které mají zásadní polarizační charakter a prostřednictvím nichž lze měřit míru rozdělení a přiřazovat dotazované k jednotlivým názorovým skupinám. Tyto čtyři polarizační výroky se vztahují k následujícím tématům – „postavení menšin“, „pocit, že jsem cizincem ve vlastní zemi“, „výhody a nevýhody členství Německa v EU“, stejně jako „role národního státu“.

Výsledky ukazují, že společnost není zdaleka tak polarizovaná, jak si myslíme, ale panují v ní spíše „odstupňované“ rozdíly. Mezi světu otevřenou a pluralistickou skupinou, která z větší části přistěhovalectví upřednostňuje, a vedle spíše národně tradičně laděné skupiny, která přistěhovalectví z větší části odmítá, se nachází hlavně široký střed, který přistupuje k otázkám přistěhovalectví diferencovaně a zastává méně vyhraněné postoje. K tomuto pohyblivému středu patří přibližně polovina obyvatelstva Německa a ke každé z dvou

vyhraněnějších skupin lze přiřadit přibližně čtvrtinu obyvatel (obrázek 2).

V dotazníku této studie jsme se ptali na otázky spojené s těmito čtyřmi dimenzemi – „postavení menšin“, „pocit, že jsem cizincem ve vlastní zemi“, „výhody a nevýhody členství Německa v EU“, „role národního státu“. Z každé ze tří názorových skupin jsme vybrali stejný počet účastníků studie.²

Triády a workshop

Jelikož postoje ke společnému životu a společnosti nevznikají o samotě, ale utváří se v průběhu sociálních situací, je třeba o těchto otázkách hovořit a analyzovat je v sociálním prostře-

² Toto zobrazení je velmi zjednodušenou představou o rozdělení společnosti do názorových skupin. Především skupina pohyblivého středu by mohla být rozdělena na menší části. Jelikož se tato studie zaměřuje především na okraje, nabízí tento rastr dobrý nástroj pro výběr účastníků studie. Podrobnější rozdělení najdete v Kartografii politického prostředí v Německu (Faus, Faus & Gloger 2016).

dí. Z tohoto důvodu proběhla nejdříve v rámci několikastupňového postupu tři kola triád. Triády jsou skupinové debaty mezi třemi účastníky. V průběhu triád má každý z účastníků poměrně hodně prostoru a zároveň možnost prohloubit své individuální myšlenky v rámci skupinové dynamiky. Prostřednictvím profesionální moderace je zajištěno, že se všichni účastníci dostanou ke slovu a že se jejich argumentační vzorce podaří rozkrýt.

Dotazování si v rámci těchto triád tříbí své vlastní názory, postoje, hodnoty a zabývají se základními tématy a společenskou soudržností. V měnicích se skupinových konstelacích (homogenní versus heterogenní složení) se odkrývají stmelující a dělící prvky, o nichž se debatuje. Na závěr výzkumu se během jednoho workshopu setkají dotazovaní z různých regionů a různých názorových skupin a dále zpracovávají a prohlubují nabyté poznatky.

Několikastupňový kvalitativní proces výzkumu

Několikastupňový kvalitativní výzkum umožnil identifikovat rozdíly stejně jako shodu mezi různými skupinami a zeměpisnými regiony. Proto byli účastníci rozdělováni do homogenních a heterogenních názorových skupin, stejně jako do homogenních a heterogenních skupin podle geografického původu (obrázek 3).

V rámci prvního stupně se uskutečnilo devět triád na třech místech. Každé triády se účastnil jeden zástupce každého názorového spektra – jeden účastník za nacionálně orientované, pohyblivý střed a světu otevřené. Za každé místo, triádu a názorové spektrum byl vybrán jeden „velvyslanec“, který byl vyslán na dva dny do Berlína. Tam se v rámci druhého stupně odehrávalo druhé kolo názorově homogenních triád s lidmi z různých zeměpisných regionů. Triády v rámci třetího stupně probíhaly opět ve smíšených skupinách, kterých se účastnili zástupci různých názorových proudů ze stejného regionu. Společného workshopu v rámci čtvrtého stupně se pak účastnili všichni velvyslanci.

Celý výzkum byl vizuálně zaznamenáván prostřednictvím techniky „Graphic Recording“, která v reálném čase pomocí obrazů a textu zaznamenává rozhovory a workshopy. Takovým způsobem vzniká vizuální záznam. Výsledky procesu Graphic Recording ilustrují některé části této studie. Citáty účastníků jsou obsahově beze změny, v některých případech došlo k jejich zkrácení či jazykové úpravě.

3

DIAGNÓZA – ROZDĚLENÁ SPOLEČNOST

Rozdělení společnosti není tématem, které by potvrzovala jen věda a politika. Ba naopak, skutečnost, že „je ve společnosti trhlina“ (nacionálně orientovaní)³, zažívají ve svém osobním životě lidé ze všech tří názorových skupin. Částečně lze hovořit o trhlinách rozdělujících vlastní rodinu nebo přátelské kruhy. K největším roztržkám dochází v běžném životě u účastníků studie opakovaně v souvislosti s tématem migrace. Konflikty v osobní oblasti bývají tak vyhocené, že si pro ně účastníci vytvořili různé a částečně drastické vyhýbací strategie. Kontroverzní politická témata se v osobních rozhovorech buď vůbec nezmiňují, nebo se účastníci vyhýbají setkání s určitým okruhem lidí, jinak totiž hrozí rozkol.

Nezávisle na těchto osobních zkušenostech, které zdánlivě (k tomu více později) vychází z různých politických postojů vůči otázce přistěhovalectví, vnímají lidé řadu dalších společností dělících linií. Mezi ně patří dělící linie pravice/levice, východ/západ, chudý/bohatý, starý/mladý, muži/ženy, auto/kolo.

Převládá dojem, že se v Německu používá stále obhroublejší tón. Dle diagnózy účastníků studie „Ize společenskou soudržnost zažívat už jen místy, ne tak často jako dřív“ (pohyblivý střed).

3.1 ROZDÍLNÉ POSTOJE K JEDNOTLIVÝM TÉMATŮM

Jak již bylo zmíněno, rozdělení společnosti se stává viditelným a hmatatelným především tehdy, když lidé různých názorových proudů probírají nebo jen zmiňují politická témata. Rozdílné postoje vůči určitým tématům jsou všemi třemi společenskými skupinami vnímány jako tak neslučitelné, že debaty často končí většinou hádkou, ba dokonce rozpolcením rodiny.

„Na rodinných oslavách je tomu tak, že když přijdu já, tak už můj strýc a moji bratrance nedorazí. Vylila jsem strýci na hlavu sklenku sektu poté, co blábolil ty své nacistické kecy. [...] Když mám v rodině nějaké nacisty, můžou mi být ukradení a nechci s nimi mít nic společného.“ (světu otevření)

³ Pokud nebude uvedeno jinak, pochází citáty od účastníků triád a workshopu. V případě, že by to bylo pro porozumění nutné, uvádíme příslušnou názorovou skupinu.

Polarizace kvůli rozdílným stanoviskům

Toto rozdělení je nejvíce viditelné u témat, jakými jsou útek, migrace a integrace, kde na sebe naráží očividně nesmiřitelně rozdílná stanoviska.

„Během studia jsme o politice příliš nediskutovali, a když, tak jen okrajově. Tehdy bylo všem u zadku, kdo volí Zelené, CDU nebo SPD. Dnes, když se během oslavy zmíni téma uprchlíci nebo politika, vzniknou okamžitě dva tábory.“ (nacionálně orientovaní)

Pro nacionálně orientované má toto téma velmi emocionální charakter. Světu otevření naopak reagují na postoje a používaný slovník nacionálně orientovaných podrážděně. A pohyblivý střed pozoruje „odlamování okrajů“ na obou (extrémních) stranách, aniž by se přirazoval k jakémkoliv z nich. Všechny tři skupiny se shodují na tom, že debatovat s klidem o tomto tématu není skoro možné, pokud se debaty účastní lidé, jejichž pohledy na věc se tak zásadně různí.

Hlavně v případě nacionálně orientovaných převládá téma migrace u všech ostatních témat a bývá s nimi směřováno. Když se například začne hovořit o tématu bydlení, hraje v debatě velkou roli příliv uprchlíků od roku 2015. Dle jejich názoru dostávají uprchlíci k dispozici byty, zatímco Němci často žádné byty najít nemohou. Problém, na který dle nich politika nereaguje. Tento vzorec myšlení lze vnímat v průběhu celé debaty. Ve chvíli, kdy se začne hovořit o sociálním státu, mají pocit, že „uprchlická krize zcela vybilila kasu“ (nacionálně orientovaní). S ohledem na otázku vzdělávání panuje obava, že nebude možné udržet jeho úroveň kvůli „německy nehovořícím dětem“ (nacionálně orientovaní).

I když je migrace vnímána jako základní konflikt, studie poukazuje na to, že názorové rozdíly se projevují i u dalších témat, jako například u ochrany klimatu. Zatímco především světu otevření, ale i pohyblivý střed vyžadují lepší ochranu klimatu, je mezi nacionálně orientovanými rozšířen názor, že dochází k „manipulaci“ lidí prostřednictvím konstruktu člověkem způsobených klimatických změn. Uhlíková daň má zase sloužit k tomu, „aby zakryla skutečnost, že je státní pokladna prázdná a má se znovu naplnit prostřednictvím výběru nějakých pseudodaní“. Celkově se ukazuje, že světu otevření s progresivními způsoby života, kteří se například účastní environmentálních demonstrací nebo jedí veganskou

stravu, jsou nacionálně orientovanými vnímáni jako „protivníci“.

Sebevnímání: extrém představují ti druzí

I přes to nebo právě kvůli tomu, jak vyhraněně je pocítováno rozdělení společnosti, si v podstatě všechny tři názorové skupiny přejí větší společenskou soudržnost a méně polarizace. Nicméně to neznamena, že by jakákoliv ze skupin zpochybnila nebo snad byla připravena změnit své chování. Svě otevřená musí změnit „ti druzí“. Všechny tři skupiny jsou přesvědčené, že stojí na té správné straně, že svá stanoviska skoro nezměnily, zatímco se ostatní „zbláznili“.

Přestože jsou názory na migraci a ochranu klimatu u světu otevřených a nacionálně orientovaných diametrálně odlišné, nemá ani jedna ze dvou skupin pocit, že by v rámci debaty zastávala extrémní postoj. Jako příčinu rozdělení společnosti vnímají postoje druhé skupiny a vyžadují, aby své chování a postoje změnili ti druzí.

Pohyblivý střed, který se cítí tímto neutuchajícím konfliktem znaven, nemá pocit, že by byl sám součástí konfliktu, ale vnímá sám sebe jako vnějšího pozorovatele stále nepřátelštějších roztržek a společenské situace, která se začíná vymykat kontrole.

Pohyblivý střed jako (unavený) pozorovatel

Jak už napovídá název skupiny, hodnotí pohyblivý střed mnoho témat (včetně migrace) diferencovaněji a zastává méně vyhraněná stanoviska než světu otevření nebo nacionálně orientovaní. Těmto lidem leze vyhraněnost a nesmiřitelnost společenských střetů na nervy. Chovají se spíše pasivně a hodnotí různé společenské konflikty s rostoucí nelibostí. Jelikož nechtějí být na pomezí dvou front, nemohou se v tuto chvíli stát staviteli mostů mezi oběma „krají“.

Pocit, že se celá společnost zbláznila, je u pohyblivého středu nejvíce patrný.

„Na Twitteru vidím, kam se debaty uchylují. Když si čtete tweety, občas jsou to čistě nenávistné tweety. [...] Lidé se ani nepotkají na ulici a už by si roztloukali hlavy. To jsme už ale zažili. Dva youtubeři měli beef-fight a jejich fanoušci se pobili hlava nehlava. To byla masová rvačka.“

Silnější polarizace ve východním Německu

Nezávisle na tom, o jakou názorovou skupinu se jedná, hovoří se v souvislosti s východním Německem o ještě vyostřenější polarizaci, která se během studie opakovaně potvrdila. Není náhodou, že ty drastické citáty, které výše ilustrovaly rozpolcení rodin a okruhů přátel, jsou od obyvatel Lipska.

Nápadné je také to, jak se nacionálně orientovaní v Lipsku vyjadřovali častěji extrémněji než nacionálně orientovaní z jiných míst.

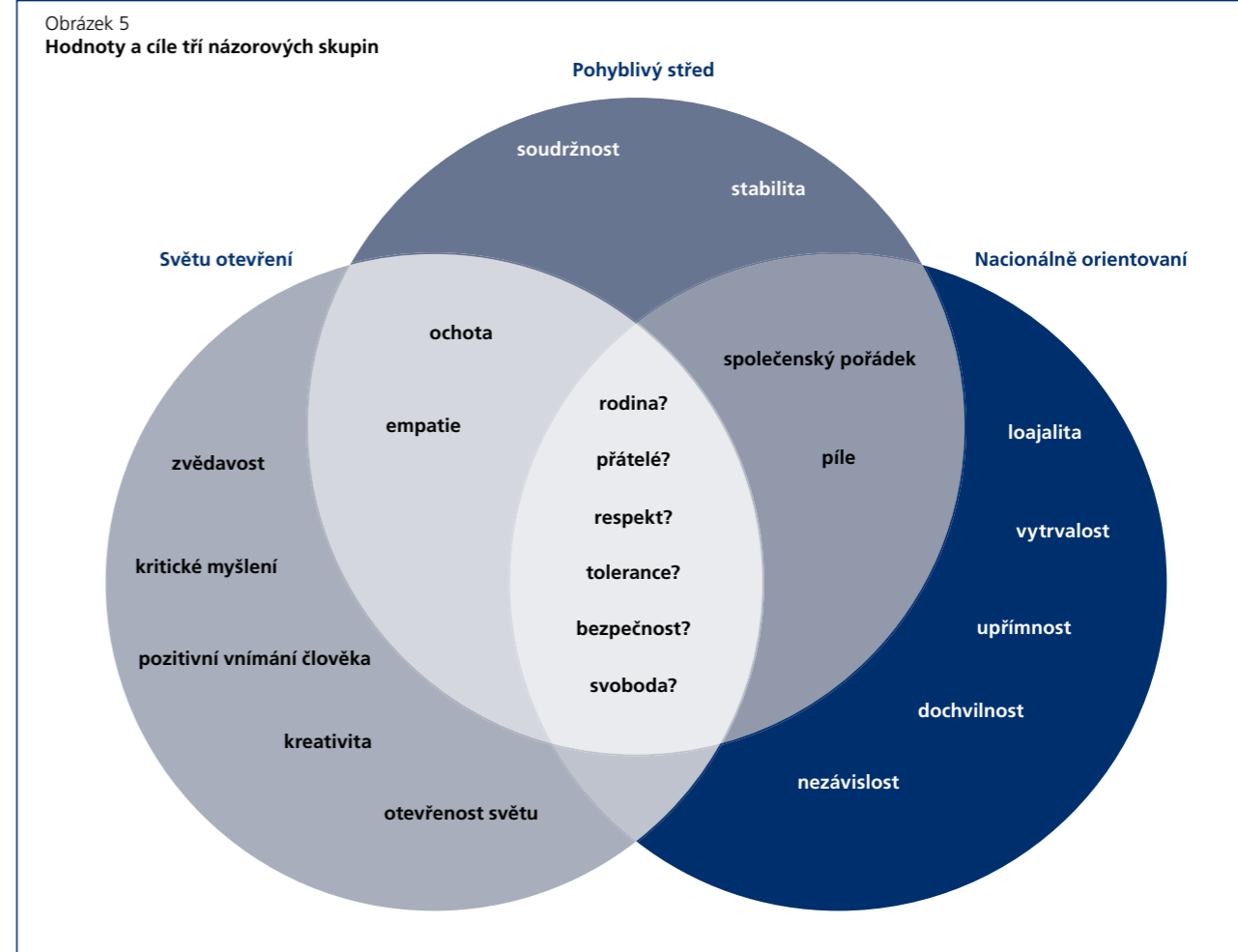
„Německo je jako těhotná svině, u které leží deset selat u deseti bradavek, ale další dvě leží vedle a na bradavky nedosáhnou.“ – „Já bych tam položil druhově cizí zvířata, která se roztahují a pokusí se vytlačit selata víc a víc na stranu.“

3.2 ODLIŠNÉ UTVÁŘENÍ HODNOT A IDENTITY

Jak již bylo zmíněno, jsou odlišná stanoviska ke (společensko-) politickým tématům jen viditelným důsledkem společenského štěpení, zatímco opravdové příčiny je třeba hledat hlouběji. První příčinou rozdělení společnosti je vlastní konstrukce identity. Různé sady hodnot jsou pak příčinou druhou.

Odlišné hranice utváření identity

Na otázku identity, tedy na to, čím se člověk cítí být a jestli cítí sounáležitost s nějakou společenskou skupinou, se tato studie mohla zaměřit jen v omezené míře. Je to otázka, které by se mohla věnovat celá další samostatná studie. Nicméně způsob, jakým je utvářena identita v jednotlivých skupinách, může vysvětlit možné průsečíky, stejně jako možné rozdíly. Nositeli

identity jsou různé vlastnosti, jako věk, pohlaví, sociálně-ekonomická situace, jazyk, náboženství, kultura nebo tradice. Zjednodušeně řečeno navazovala konstrukce identity účastníků studie na zeměpisné a politické celky (viz obrázek 4).

Pokud znázorníte identitu tří názorových skupin pomocí principu vrstvení, najdete odůvodnění výjimečné role nacionálně orientovaných, která během studie vycházela opakovaně najevo. Pro všechny tři skupiny je sice bezprostřední sousedství a „vlastní“ město (podle něhož se často orientují i lidé v okolních venkovských oblastech) základem pocitu sounáležitosti, ale světu otevření, a do vyšší či nižší míry i pohyblivý střed, cítí sounáležitost se světovým společenstvím a Evropou, zatímco pro nacionálně orientované tato sounáležitost nehraje žádnou roli. Konstrukce jejich identity končí na hranicích Německa.

Název „nacionálně orientovaní“ tak již zohledňuje velkou hodnotu národa pro tuto názorovou skupinu. Národ je přitom jimi často oproti druhým dvěma skupinám vnímán ne jako příslušnost k nějakému státu, nýbrž biologicky a kulturně.

„My, v Německu narození Praněmci. Turci, přistěhovalci, se o to nezajímají. Hlavně že mají kde prodávat kebab a před dveřmi jim stojí Mercedes. Vtírá se pocit, že jsme jedinými, kdo se o tuto zemi zajímají. Jsme těmi zde narozenými Němci. Člověk musí mít vazbu na nějakou zemi. Člověk se zde musí

narodit, vyrůst, ovládat jazyk. Spojuje nás domov, kultura, hudba, dějiny.“

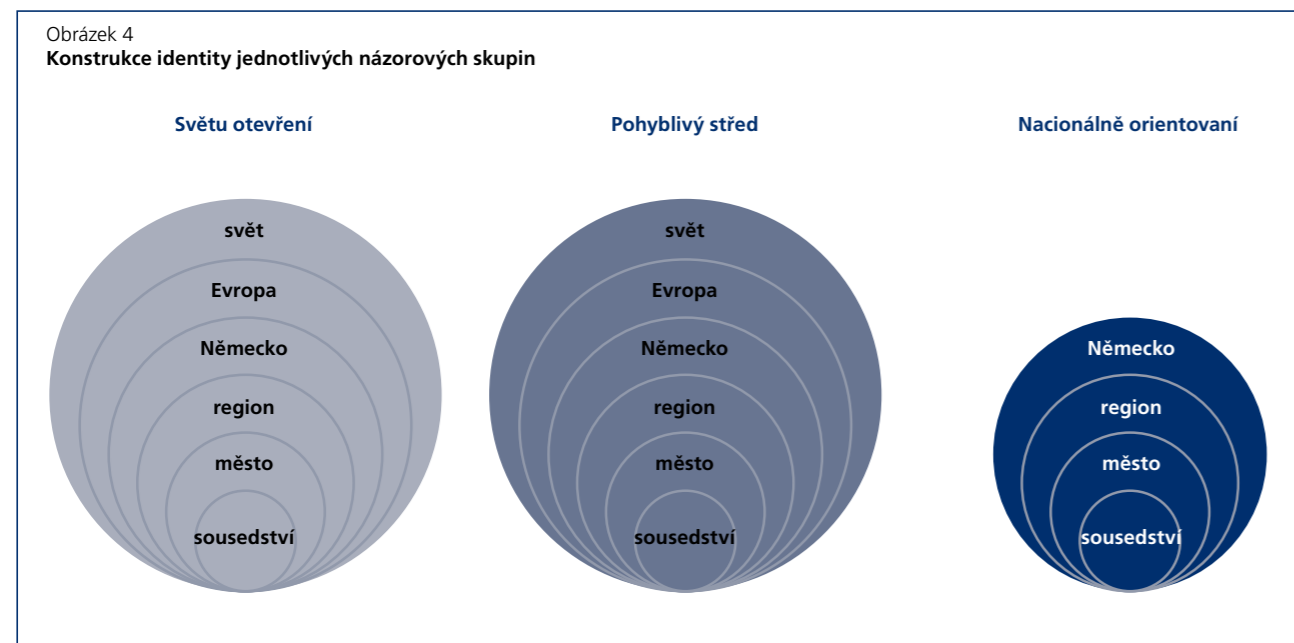
Odlišně nastavený žebříček hodnot

Druhá, hlubší příčina rozštěpení společnosti spočívá v nastavení hodnotového žebříčku a z něj vyplývajících představ o cílech společnosti. Výrazy jako „hodnoty“ a „představy o cílech“ jsou v této studii pojímány velmi široce a odpovídají subjektivnímu chápání účastníků. Chápání těchto výrazů již v mnohém vypovídá o postojích jednotlivých názorových skupin.

Odpověď na otázku, které hodnoty jsou nejdůležitější, jasně poukazuje na to, jak odlišně je vnímána důležitost jednotlivých hodnot. I z tohoto úhlu pohledu představují světu otevření a nacionálně orientovaní dva protilehlé póly (viz obrázek 5).

Světu otevření vyzdvihují otevřenost vůči jiným kulturám („otevřenost světu“), „pozitivní vnímání člověka“, „zvídavost“ a „kreativitu“ a zastupují spíše postmaterialistické hodnoty vlastní svobody.

Nacionálně orientovaní se odvolávají především na důležitost „pruských“ ctností, jako „upřímnost“, „dochvilnost“ a „vytrvalost“. Dále lze rozdílnost spatřovat i v tom, že otevření světu zdůrazňují i „schopnost kritického myšlení“, jinými slovy schopnost pozastavovat se nad správností společenských

konvencí, zatímco nacionálně orientovaní požadují „loajalitu“ s tendencí k poslušnosti. Nejen zde připomínají hodnotová východiska nacionálně orientovaných sociálně-psychologické Studie o autoritativním charakteru od Theodora W. Adorna (*Studien zum autoritären Charakter*, 1973), v nichž autor identifikuje autoritativní vzorce myšlení pomocí stupnice F, na které lze vyjádřit souhlas s tvrzeními, jako např. „poslušnost a respekt vůči autoritám jsou nejdůležitějšími ctnostmi, které je třeba dětem vštěpovat“.

Pohyblivý střed vykazuje, jak už lze z názvu vyvodit, průsečíky s oběma dalšími názorovými skupinami. Se světu otevřenými sdílí sociální hodnoty, jako „ochota“ a „empatie“, s nacionálně orientovanými touhu po jasnějším „společenském řádu“ a „píli“. Nicméně co se tónu týče a na koncepční úrovni má pohyblivý střed silnější vazbu na světu otevřená a některé koncepty nacionálně orientovaných dokonce částečně explicitně odmítá.

Průsečíky často jen při volbě pojmů

Diagnóza, že světu otevření a nacionálně orientovaní představují dva protilehlé póly a jen pohyblivý střed vykazuje průsečíky s oběma „tábory“, překvapí při pohledu na obrázek 5. Koneckonců ukazuje i hodnoty a cíle, které zmiňují všechny skupiny: „rodina“, „přátelé“, „respekt“, „bezpečí“, „tolerance“ a „svoboda“. Společné jsou tyto hodnoty ale jen na úrovni jazykové, obsahově se pro jednotlivé skupiny liší. Znamená to, že všechny názorové skupiny používají sice stejná slova, přisuzují jim ale zcela jiný význam a mají zcela odlišnou představu o tom, jak lze těchto cílů dosáhnout. Proto je za těmito hodnotami na obrázku otazník.

U nacionálně orientovaných jsou v důsledku nízké důvěry ve spoluobčany například „rodina“ a „přátelé“ definováni daleko úžeji než u dalších dvou názorových skupin a částečně vedou k vyhraněnému se vymezování vůči ostatním – my proti nim. Nejužší rodina a stejně smýšlející přátelé jsou místem, kde se lze ukrýt před jinak nepřátelsky se jevícím okolím a které je třeba chránit před vnějšími vlivy (např. zločineckými uprchlíky).

Zatímco světu otevření a pohyblivý střed vnímají „respekt“ jako něco vzájemného, myslí tím nacionálně orientovaní především to, aby se k nim ostatní chovali s respektem. Zprvé mají pocit, že jsou společensky vylučováni a hanobeni tím, že bývají označováni za „nácky“ nebo „pravici“. Z druhé mají pocit, že jsou v porovnání s uprchlíky znevýhodňováni.

Podobně tomu je i s „tolerancí“. Zatímco světu otevření a pohyblivý střed vycházejí často ze široka pojímané akceptace jiných kultur a životních stylů, vyžadují nacionálně orientovaní akceptaci sami pro sebe. Kromě již výše popsaného pocitu vyloučení mají dojem, že ve společnosti panuje „levicový mainstream“ a tudíž není v Německu možné vyjádřit svůj názor k tématům, jako je přistěhovalectví nebo islám. Chtějí tím vyjádřit, že v podstatě vyžadují akceptaci vlastního odmítání otevřené společnosti.

Převládajícím tématem nacionálně orientovaných, které se objevuje v průběhu celé studie, je pocit, že společnost je elitami

a migrací ohrožována a klamána (skoro apokalyptickým způsobem), což je názor, který další dvě názorové skupiny nesdílí.

Rozdílné koncepty svobody a bezpečnosti

V průsečíku bijí do očí hodnoty „svoboda“ a „bezpečnost“, a to z toho důvodu, že o doposavad zmiňovaných hodnotách účastníci diskutovali v souvislosti s individuálním jednáním, zatímco svoboda a bezpečnost jsou spojovány se státní mocí. Jelikož se tato studie zabývá otázkou, zdali existují stmelovací témata, která by získala podporu všech lidí, vzniká dojem, že byla nalezena. Ale opět jde o klamné zdání. (Sociální) jistota a svoboda jsou pro všechny skupiny stěžejní, ale obsahově jsou vykládány rozdílným způsobem.

Světu otevření si myslí, že bezpečnost je ohrožována především extrémní pravíci.

„Já vlastně strach nemám. Mám jen strach, když vidím, kolik lidí volilo AfD.“

Váží si svobod a jistot vyplývajících z ústavy.

„Myslím si, že mnozí si vůbec neuvědomují, kolik svobod máme v porovnání s ostatními zeměmi. Člověk může vyjádřit svůj názor, jsme pojištěni a nemáme vysokou kriminalitu.“

Nicméně jsou znepokojeni tím, že se nůžky mezi chudými a bohatými stále více rozevírají a často si proto přejí silnější sociální stát.

„Přeji si lepší přerozdělování bohatství. Každý bohatý člověk by měl platit daně a odvádět 30 % státu. Zajistila by se díky tomu veřejná doprava a právo na bydlení.“

Pohyblivý střed se v tomto hodně protíná se světu otevřenými. I oni si přejí silnější sociální stát, ale zdůrazňují i to, že by ti, kteří pomoc hledají, měli být ochotni něco dělat (vy smyslu v Německu používaného hesla „podporovat, ale i vyžadovat“).

Bezpečnost je podle zástupců pohyblivého středu ohrožována především narůstající kriminalitou, které nahrává malá viditelnost policie.

„Pro mě je bezpečnost důležitá. Stát by se měl jednoduše postarat o bezpečnost občanů. Zločinů je stále víc.“

V podstatě jsou ale rádi, že žijí v zemi, kde převládá politická, právní a hospodářská stabilita.

„Stabilita je pro mě důležitá, určitá právní jistota. Právní jistota poskytuje bezpečí. Jsou země, ve kterých platí pěstní právo.“

Částečně mají obavy z toho, že se zhorší sociální, respektive materiální zajištění jich samotných nebo jejich dětí.

„Mým dětem je přes dvacet. Najdou ještě práci? Já možná v sedmdesáti budu dostávat důchod, ale bude to tak i u mých dětí?“

Podle nacionálně orientovaných je bezpečnost ohrožována především migrací.

„V okruhu přátel je jedna policistka. A co má na práci? Naše nově přistěhované.“

K tomu přispívá i dojem, že nikdo nestíhá zločiny migrantů. Pro nacionálně orientované další potvrzení toho, že především uprchlíci jsou v mnoha oblastech upřednostňováni a že s nimi samotnými je zacházeno nespravedlivým způsobem.

„V Lipsku se měří dvojným metrem. Zločiny těch, co tu žijí, jsou stíhány jinak než zločiny těch, co se sem přistěhovali.“

Oproti světu otevřeným mají pocit, že jejich osobní svobody existují jen na papíře, ve skutečnosti ale už dávno neplatí. Co se týče svobody projevu, mají pocit, že je společnost a stát omezují a manipuluje s nimi.

„Žijeme v demokratické zemi, ale nemáme pocit, že by zde existoval svobodný prostor.“

Přejí si exkluzivnější sociální stát pro „Praněmce“, i protože mají pocit, že sociální systémy jsou z důvodu přistěhovalectví zneužívány a přetěžovány.

„Jsme mega skvěle zajištěni, máme nejlepší zdravotní systém. S přistěhovalectvím se všechno změnilo.“

4

TŘI POHLEDY NA NĚMECKO

Rozdíly mezi třemi názorovými skupinami vedou ke třem pohledům na Německo. Temný výhled pro Německo nacionálně orientovaných se přitom zásadně liší od pohledu dalších dvou skupin (viz obrázek 6).

4.1 NĚMECKO Z POHLEDU SVĚTU OTEVŘENÝCH: KONSTRUKTIVNÍ KRITIKA

Pohled na Německo ze strany světa otevřených je sice heterogenní, celkově je ale tato skupina se základními hodnotami a možnostmi v Německu spokojená. V Německu vládne mír a demokratický právní stát. Sociální stát nabízí záchrannou síť pro všechny a politické svobody, stejně jako jsou zaručena práva menšin. Všeobecný přístup ke vzdělání poskytuje příležitosti a možnosti růstu a postupu pro všechny vrstvy obyvatel.

„Vlastně to vypadá dost dobře, to se musí nechat.“

Neznamená to, že by světu otevření nevnímali možnosti zlepšení. Jejich pohled je daleko více konstruktivně-kritický: pánuje mezi nimi například dojem, že se Německo hodně soustředí na společnost založenou na individuálním výkonu. Některé oblasti se podle nich příliš soustředí na výkonnost a hospodárnost a nezohledňují příliš sociální a lidské zájmy.

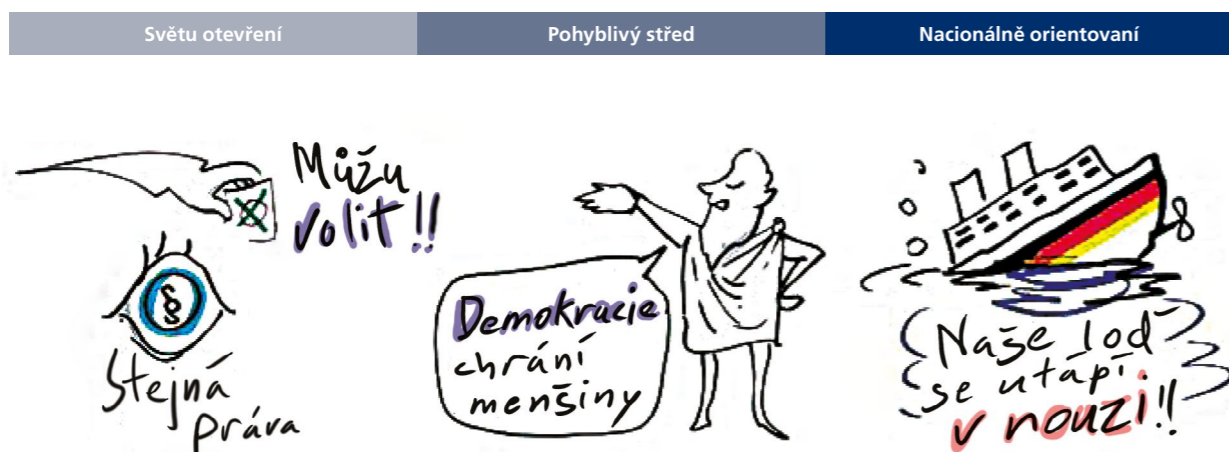
Z toho důvodu si od politiky přejí zlepšení v těchto oblastech:

- dostupné bydlení, aby si i lidé s nízkými příjmy mohli dovolit přiměřeně bydlet
- silnější sociální jistoty, aby byli lidé chráněni před chudobou
- více úsilí v oblasti ochrany klimatu, aby se zmírnilo globální oteplování a z něho pramenící sociální důsledky
- výstavba veřejné infrastruktury, především veřejné dopravy, stejně jako dobrého a bezplatného vzdělání, ze kterého budou mít užitek všichni lidé v Německu
- posílení demokracie a společenské soudržnosti s cílem zlepšit spolužití
- podpora multikulturní a liberální společnosti, aby nebyl nikdo vylučován

Důležitým opěrným bodem pro světu otevřených je německá historie, především doba národního socialismu, z níž pro sebe sami vyvozují zodpovědnost (ne vinu) především pro Německo. Tuto zodpovědnost vnímají pozitivně, ne jako zátěž.

„Od roku 1945 jsme nastavení tak, abychom se zlepšovali. Na to můžeme být hrdí. Demokracie nefunguje na první dobrou. Demokracie je velmi pomalá. Ale na to jsem hrdý.“

Obrázek 6
Pohled na Německo z perspektivy tří názorových skupin (příklady z Graphic Recording)

© Jens Nordmann

4.2 NĚMECKO Z POHLEDU POHYBLIVÉHO STŘEDU: SOCIÁLNÍ TRŽNÍ HOSPODÁŘSTVÍ

Vnímání Německa z pohledu pohyblivého středu je ve své podstatě pozitivní, i přestože i oni si přejí mnohé zlepšit a mají obavy. Nejvíce si na Německu váží toho, že dobře vyvažuje sociální a ekonomické zájmy. Na jedné straně poskytuje sociální jistoty, celoplošnou zdravotní péči a rovnost příležitostí prostřednictvím bezplatného vzdělání. Na druhé straně je německé hospodářství silné, stabilní, výkonné a inovativní. Mají pocit, že demokracie a právní stát fungují, politická práva a práva menšin jsou taktéž zaručena.

„V Německu si žijeme dobře. Zdravotní a důchodový systém je dobrý. Máme to tu dobré. Když tu reptáme, tak je to reptání na vysoké úrovni.“

Vysněné Německo této skupiny odpovídá starým slibům Spolkové republiky a sociální tržní ekonomiky, podle nichž výdělečná práce a sociální zabezpečení tvoří záruku pro život v jistotě a stabilitě:

- Sociální stát zajišťuje, a také postihuje v případě zneužití. Očekávají zlepšení hlavně v oblasti péče a chudoby ve stáří.
- Lidé jsou chráněni před zločinem. Je třeba proto zajistit, aby byly místy zákony prosazovány důsledněji a aby se navýšil počet policistů.
- Migranty je třeba lépe integrovat. V případě, že spáchají zločin, má ale dojít k jejich odsunu.
- Stát musí být silný a obranyschopný a musí potírat extremismus.
- Kromě toho převládá přání, aby si Německo uchovalo či přijalo vedoucí roli v rozhodujících oblastech, jakými jsou ochrana klimatu, hospodářství a lidská práva.
- Proti štěpícím tendencím (chudý/bohatý, město/venkov) je třeba bojovat politickými prostředky.

Střed se vyznačuje základní spokojeností a ochotou ke kompromisu. Umění, kultura, (evropský) hodnotový kánon osvědčení a novější dějiny Německa představují pro pohyblivý střed relevantní záchytné body.

4.3 NĚMECKO Z POHLEDU NACIONÁLNĚ ORIENTOVANÝCH: ZEMĚ NAD PROPASTÍ

Pohled na Německo ze strany nacionálně orientovaných se zásadně liší od dalších dvou skupin. V podstatě vidí zemi na prahu zániku.

„V Německu žiju rád, ale pokud to bude takhle dál pokračovat, budu muset svou zemi opustit.“

Národní hrdost je pro ně důležitý záchytný bod, ale v současné době u nich převažuje pocit, že je země v ohrožení a že jsou Němci znevýhodňováni. Přitom dochází opakovaně k rozehrávání střetů mezi různými společenskými skupinami, většinou Němci proti Ne-Němcům. Mezi typická přesvědčení v této skupině patří:

- Kdo tvrdě pracuje, nedostane za to dost, ale na uprchlíky se peníze vydávají.
- Pro německou střední vrstvu neudělá nikdo nic, ale pro uprchlíky se peníze najdou.
- Uprchlíci jsou upřednostňováni, třeba v otázkách bydlení nebo míst ve školách.
- V případě trestání zločinu jsou Němci trestáni tvrdším způsobem než Ne-Němci.
- Proti pravicovému radikalismu se postupuje s větší tvrdostí než proti levicovému radikalismu.

Představa ohrožení je v souladu s klasickými pravicově populistickými vzorci (Lewandowsky 2017). Elita vládne bez ohledu na národ a manipuluje jím. Je to právě tato elita, která způsobuje Německu prostřednictvím přistěhovalectví problémy. Lidé s migračním původem a ekonomicky slabší jsou stigmatizováni. Mají dojem, že demokracie v Německu v tuto chvíli nefunguje, svoboda projevu je omezována a média manipulují s informacemi nebo je vědomě zatajují.

Seznam jejich přání je tudíž dlouhý a fundamentální:

- důsledné odsuny a zastavení přistěhovalectví
- menší vliv EU na Německo
- Politika pro „Němce“ pomocí snížení daňové zátěže střední vrstvy, odchod do důchodu ve věku 65 let a vyšší úroveň sociálních služeb pro Němce
- zavedení přímé demokracie, jelikož věří, že lidé jsou při prosazování „vůle lidu“ omezováni elitou
- prosazování zákonů a tvrdší postihování zločinu především u migrantů
- zavedení „opravdu“ svobodných médií a znovuoobnovení „opravdové“ svobody projevu

5

PŘÁNÍ PŘEKONAT ROZDĚLENÍ SPOLEČNOSTI

Přes všechny tyto rozdílné pohledy na Německo se všichni skutečně shodnou na tom, že si přejí překonat rozdělení společnosti. Pohyblivý střed, který nejvíce trpí tím, že je svírán mezi dvěma mlýnskými koly, si přeje, „aby nedošlo k dalšímu rozkolu“. I světu otevření by velmi uvítali, „kdyby panovala jiná atmosféra a bylo možné vést vzájemný rozhovor“. A nacionálně orientovaní by byli rádi, kdyby nedocházelo k neustálé eskalaci politické diskuze. Mají dojem, že musí být stále ve střehu, když o něčem chtějí mluvit, protože by to jinak mohlo „v okruhu přátel vést k hádce, a to je hrozné“.

5.1 NEJASNÝ POCIT SOUNÁLEŽITOSTI

Přání překonat rozdělení ve společnosti vyvěrá z potřeby snížit vlastní úroveň stresu. Kromě toho ale existuje ještě nejasný pocit sounáležitosti, který lze například zažít, když potkáte dalšího Němce v zahraničí. Shodnout se ale na tom, co tvoří tuto „německou identitu“, lze těžko. „Vypadá to, jako by existovala taková nejasná, mlhavá německá identita, kterou nelze ani pojmenovat, ale tento druh identity tu je a drží nás pohromadě.“

Když se zmiňují společné věci, mají povětšinou podobu spíše abstraktní. Mezi věci přispívající k pocitu sounáležitosti patří jazyk a tradice, stejně jako hodnoty a pravidla. Při konkrétnější diskusi o společných věcech ale jednotlivé skupiny narážejí na své hranice.

„Řekl bych, že takový tmelící prostředek neexistuje.“

„Je jednodušší hovořit o tom, co nejde, než o tom, co jde.“

„Možná nemáme společné cíle.“

Ani v menším měřítku, třeba ve sportovním klubu nebo v sousedství, nefunguje soudržnost bezvýhradně, nýbrž jen tehdy, když se nezmiňují kontroverzní témata.

Všechny tři názorové skupiny se shodnou na tom, že se „všichni“ chtějí cítit dobře, žít s ostatními v míru a že jsou pro ně důležité sociální jistoty. Oproti tomu neexistuje žádná shoda na tom, kdo všechno k těm „všem“ opravdu patří, co je třeba k tomu, aby se člověk cítil dobře a co je konkrétně důležité pro oblast sociálních jistot. Pro světu otevřeně k nim například patří všichni, kdo žijí v Německu, pro některé nacionálně orientované jen „Praněmci“.

Návrhy, jak posílit soudržnost v Německu, se u všech skupin liší.

Návrhy nacionálně orientovaných

Nacionálně orientovaní mají čtyři návrhy, jak znovuoobnovit pocit sounáležitosti. Podle prvního návrhu by k tomu mohla dopomoci společná pozitivní zkušenost ve spojitosti s národní hrdostí. Něco podobného, co šlo zažít krátce po znovusjednocení Německa. Věř, že kdyby celý národ sdílel takový pozitivní zážitek, bylo by i vnímání národní hrdosti opět pozitivnější. Nicméně nelze takové zážitky naplánovat nebo cíleně vyvolat.

Jasně přihlášení se k Německu je jádrem druhého návrhu. Jelikož ale neakceptují všechny státní příslušníky Německa, nýbrž často jen etnické Němce, nelze tento návrh jako stmelovací prostředek použít. Podle mikrocensu německého Spolkového statistického úřadu má v Německu přibližně čtvrtina lidí migrační kořeny. Přibližně polovina z nich jsou Němci a druhá polovina cizinci (Spolkový statistický úřad, 2018). Tím by od samého začátku došlo k vyloučení velkého počtu v Německu žijících lidí.

Třetí návrh, který vzešel z této skupiny, spočívá ve společném protivníkovu, který by obyvatelstvo v Německu stmelil. I kdybychom nechali stranou otázku, zdali to je v souladu s ústavou, nebo se v případě snahy vykonstruovat „vnějšího nepřítele“ ve snaze posílit vnitřní soudržnost jedná o charakteristiku autoritativního státu, došly debaty ve smíšených skupinách záhy k závěru, že žádný takový společný protivník pro všechny tři skupiny neexistuje. Myšlenky, kterými nacionálně orientovaní hluboce opovrhují nebo je zamítají, nepředstavují většinou pro světu otevřené a pohyblivý střed žádný problém, ba naopak jsou vnímány jako chtěné, což samozřejmě platí i opačně.

Čtvrtý návrh nacionálně orientovaných si za cíl stanovuje silnou „vůdčí osobnost“, která je blízká lidu a zasazuje se o zájmy lidu. Opakovaně zde vidíme návrat k populistické představě, že „politika“ a „elita“ nezastupují zájmy lidu. Mezi zmiňovanými příklady vůdčích osobností se alespoň nachází demokratičtí politici, jako Ludwig Erhard, Willy Brandt a Helmut Kohl. Nicméně i zde lze nalézt spojitost s koncepcí autoritářského charakteru podle T. W. Adorna. Dalším projevem autoritářského myšlení je výrok, podle něhož „tato země více než zákony a politické programy potřebuje pár odvážných,

neúnavných, nesobeckých vůdců, jimž může lid důvěřovat.“ (překlad vlastní, Adorno, 1973)⁴.

Nápady pohyblivého středu a světu otevřených

Pohyblivý střed a světu otevření tyto nápady nesdílí. Co se ale týče jejich představ, jsou si navzájem relativně blízko. V první řadě jsou přesvědčeni o tom, že jedním z předpokladů pro větší soudržnost je sociální vyváženost, a z toho důvodu je potřeba zmenšit rozdíly mezi chudými a bohatými. Zastávají také ten názor, že se „nám v Německu“ v porovnání s ostatními dobře daří a že je nutné tento pocit zprostředkovat těm lidem, kteří vidí Německo na pokraji propasti. A zatřetí si myslí, že společný projekt, jako například společná organizace volných ploch v sousedství, může stmelovat, pokud půjde o projekt s vizí do budoucnosti a bude možné ho realizovat na lokální úrovni. Doufají, že tento společný úkol, tento společný cíl konkrétním způsobemlepší život lidí žijících v Německu a že je vhodný k tomu, aby lidé zastávající různé postoje spolupracovali a tím se potkali.

5.2 MOŽNÁ STMELOVACÍ TÉMATA

Cílem práce malých skupin a závěrečného workshopu bylo zpracovat témata, kterých by se byli ochotni ujmout a za která by byli ochotni bojovat různé smýšlející lidé různého původu. V rámci této práce byly identifikovány tři tematické oblasti, které byly pro všechny tři skupiny důležité. V první řadě šlo o integraci migrantů, protože všechny tři skupiny mají ten dojem, že mír ve společnosti nenastane, dokud bude hořet konflikt týkající se migrace. Zadruhé sociální spravedlnost, protože panuje široký konsensus v tom, že zajištění základních potřeb není hodno úsilí jen samo o sobě, ale i proto, že existuje naděje v to, že se po zmírnění sociálního napětí společnost více semkne. A zatřetí vzdělání, protože všechny tři skupiny jsou přesvědčené o tom, že rovnost příležitostí a hospodářská budoucnost Německa závisí na tom, jakého vzdělání se dostane mladým lidem v Německu.

Integrace

Panuje shoda na tom, že téma integrace bude mít velký vliv na to, do jaké míry bude možné do budoucna snížit polarizaci společnosti. Jak již bylo zmíněno, je migrace tématem, u kterého se nejviditelněji i v podobě konfliktů projevuje rozdělení společnosti v Německu. Proto v průběhu workshopu několikrát zazněla teze, že sblížení společenských skupin nebude možné do té doby, dokud se řádně neprodiskutuje a neuklidní tento konflikt. Tomu nahrává i důležitost, kterou tomuto tématu přisuzují nacionálně orientovaní, u kterých téma migrace hraje roli při debatě o skoro každém politickém tématu. A dokonce i nacionálně orientovaní jsou za jistých okolností připraveni akceptovat premisu, že v Německu budou žít přistěhovalci, i když uprchlickou politiku od roku 2015 považují za základní zlo.

⁴ „was diese Land vor allem braucht, mehr als Gesetze und politische Programme, sind ein paar mutige, unermüdlliche, selbstlose Führer, denen das Volk vertrauen kann“ (Adorno, 1973)

„Už je to prostě tak, jak to je. Nelze přece všechny lidi zase odsunout.“

Existují dva cíle, na kterých se shodnou všechny tři skupiny. V první řadě, že se všichni přistěhovalci musí naučit německy a financování těchto kurzů němčiny musí převzít stát. Zadruhé by se měl najít způsob, jak zajistit, aby přistěhovalci s vidinou trvalého pobytu získali legální pracovní místo a odváděli sociální dávky. Motivace za těmito cíli jsou odlišné. Zatímco světu otevření přitom myslí například (také) na blaho migrantů, nacionálně orientovaní nechtějí, aby šlo vše z jejich kapsy. Přesto byly tyto cíle po delší moderované (!) diskusi akceptovány. V prvním kole debat ve skupinách s homogenními postoji nebyl tento návrh nacionálně orientovanými přijat. Porozumění a ochota ke kompromisu vzešla až z debaty s jinak smýšlejícími lidmi.

„Největší nerovnost panuje mezi migranty, kteří by měli mít možnost pracovat.“ (pohyblivý střed) – „Měli by dokonce mít povinnost pracovat.“ (nacionálně orientovaní)

Všem účastníkům je také jasné, že integrace znamená více než jen začlenit lidi do pracovního trhu. A právě u otázky, jak by měl vypadat společný život s migranty v Německu, je zcela zřejmé, že téma migrace není vhodným stmelovacím tématem, protože i zde se chápání třech názorových skupin příliš liší.

Světu otevření u tématu integrace zdůrazňují práva přistěhovalců a povinnosti těch již v Německu žijících.

„Jiné kultury a lidi jiného původu (je třeba tolerovat).“

Pohyblivý střed zdůrazňuje, že migranti mají jak svá práva, tak povinnosti.

„Myslím si, že (když se uprchlíkům bude vše platit) tím vyšleme špatný signál. Naznačíme jim, že nemusí nic dělat, stačí být uprchlíkem. Když vyšleme signál, udělej něco pro to, abys dostal peníze, jdi pracovat, když máš pracovní povolení a ovládáš náš jazyk, tak takovým způsobem se nám od nich i něco vrátí.“

Pro nacionálně orientované je integrace shodná s asimilací. Lidé, kteří se přistěhují do Německa, se musí přizpůsobit a jsou Německu zavázáni svým vděkem.

„Musí se nám přizpůsobit. Pokud tu už musí žít, tak by se měli přizpůsobit. Není možné, abychom se jim přizpůsobovali my. Není možné, aby se například ve školách už nevařilo žádné vepřové maso.“

Sociální spravedlnost

Druhý nápad spočívající v nové vizi zajištění sociální spravedlnosti, která by měla být společenským tmelem, je možným stmelujícím tématem také jen při povrchním zabýváním se jím. Široký konsensus s ohledem na různé jednotlivosti lze nalézt u touhy po základním sociálním zabezpečí a zajištění. Panuje shoda na tom, že dostačující důchod má zabránit chudobě starších obyvatel, že musí být k dispozici dostupné byd-

lení a že je třeba zajistit základní sociální zabezpečení. Nicméně se skupiny neshodují na konkrétních politikách, protože zde opět narážíme na základní konflikt v oblasti migrace. Představy o sociálním státě, jak byly popsány v kapitole 3.2, se velmi rozcházejí. Zatímco ale světu otevření a pohyblivý střed vychází ze společných východisek, nacionálně orientovaní si přejí exkluzivní sociální stát jen pro „Praněmce“, což je s dalšími dvěma skupinami neslučitelné. Nacionálně orientovaní vychází z představy, že sociální stát je kvůli přistěhovalec-tví přetížený, a mají dojem, že ho migranti zneužívají.

„Když se podíváte na prodavačku, která má podle statistik 1,5 dítěte a z práce domů se dostane až po 21. hodině a při návratu domů vidí těhotnou migrantku, která v náručí nese další dvě děti, tak se nevyhne otázce, jak si to jen může dovolit. To lidi rozděluje.“

Vzdělání

I téma vzdělání je stmelujícím tématem jen na první pohled. Všichni sice podporují investice do vzdělání, ale společného jmenovatele tři názorové skupiny nenachází.

Odůvodnění je následující: Bezplatné vzdělání poskytuje rovnost příležitostí a umožňuje lidem ze všech společenských vrstev kvalifikovat se na pracovním trhu. Tyto kvalifikované pracovní síly zajišťují hospodářský úspěch Německa a jsou tak zárukou dobrého života v Německu. Pokud bude v Německu dostatek kvalifikované pracovní síly, sníží se poptávka po kvalifikovaných pracovnících ze zahraničí, a tím se tato myšlenka stává přijatelnou pro nacionálně orientované.

Nicméně se ale o vzdělání debatuje i v souvislosti s integrací. Zde se jedná v první řadě o jazykové kurzy, zadruhé ale také o „výuku společenských věd“, protože pro mnohé vzdělání neznamená jen nabytí schopností pro pracovní trh, nýbrž i zprostředkování hodnot. Dotyčné společenské vědy by měly zprostředkovat informace o pravidlech a normách, které nebyly doposavad kodifikovány ani zákony, ani jinými předpisy. Především aspekt vzdělání jako základu integrace nás opět vrací k základní sporné otázce o žebříčku hodnot. Jaké hodnoty by měly být předmětem této výuky a jak se budou určovat? Nacionálně orientovaní vychází z předpokladu, podle něhož je třeba přistěhovalcům vysvětlit, proč se musí držet „německých hodnot“.

„Musíme vysvětlit proč. Jakou výhodu má dochvilnost. Jakou výhodu má kázeň a pořádek.“

S tímto plánem další dvě skupiny nesouhlasí. Koneckonců zastávají úplně jiné hodnoty a cíle (viz obrázek 5, kapitola 3.2). Jelikož se tyto tři skupiny neshodnou na normách a hodnotách, panuje u tématu vzdělání sice shoda na tom, že je vzdělání důležité, ale už ne na tom, jak by bylo možné takovou vizi uskutečnit.

6

CHYBĚJÍCÍ PŘEDSTAVA SPOLEČNOSTI

Neexistuje jen objektivní rozdělení s ohledem na postoje těchto tří skupin, polarizace je také lidmi subjektivně vnímána jako problém. Různé identity, hodnotové žebříčky a různé postoje a názory jsou v pluralistické společnosti samozřejmostí, ba dokonce jsou vítané. V tuto chvíli ale dialog mezi společenskými skupinami, který je pro překonání společenských konfliktů nezbytný, selhává. Neexistuje žádný společný základ pro diskuzi ve formě sdílené představy společnosti (*Leitbild*), a proto je v tuto chvíli nemožné překonat tyto rozdíly prostřednictvím jednotlivých politik (*policies*), tudíž ryze věcnou politikou.

V podstatě je třeba (nově) vyjednat, jakou podobu by měl mít společný život v Německu. V posledních letech ale tento společenský dialog opakovaně selhával a byl (opětovně) aktivován až ve chvíli, kdy bylo třeba řešit konflikt (viz obrázek 7).

Selhání veřejného dialogu

Debaty v rámci výzkumu opakovaně poukázaly na to, že mnoho lidí, ale především nacionálně orientovaní, má pocit, že politika, strany a politici je dostatečně nereprezentují. To je částečně výsledkem celkově stále slabšího propojení se stranami, ale je to také důsledek stále větší nedůvěry vůči „elitám“. Nemají pocit, že by debaty v parlamentu odrážely jejich problémy a názory a že by se o nich diskutovalo. I další veřejně vedené dialogy, jakými jsou televizní talkshows nebo pódiové diskuze, jsou vnímány často negativně a spíše jako boj než jako konstruktivní výměna názorů.

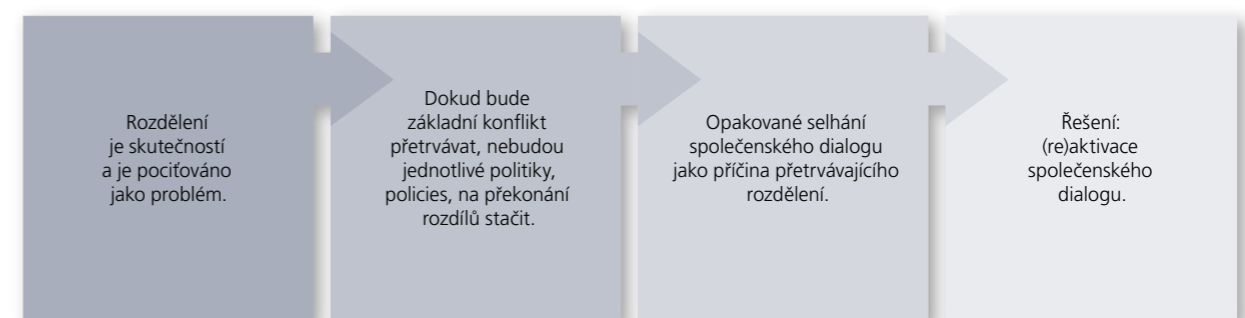
Selhání dialogu v soukromé sféře

Soukromá sféra nemůže tyto dojmy vybalancovat. I v nejužším okolí, tudíž v rodině nebo mezi přáteli, vedou kontroverzní témata jako útek nebo migrace k eskalacím, které zabráňují konstruktivnímu rozhovoru. V nejlepším případě to vede k tomu, že se určitým tématům vyhýbá, v horším případě může dojít k přerušení dialogu nebo dokonce přerušení kontaktu jako takového.

Významnou roli tu sehrávají sociální média a kultura dialogu na internetu, kde se ze soukromé komunikace stává komunikace veřejná. Kultura internetové interakce se často vyznačuje urážkami, osobními útoky, lžemi a poštváním. To, v analogovém stejně jako v digitálním světě, vede k tomu, že se lidé uchylují do názorově homogenních skupin, kde si své názory ještě více posílí a kde se neodehrává výměna různých názorů.

Debaty ve tříčlenných skupinách a v rámci workshopu ale ukazují, že je možné tyto debaty vést, aniž by se účastníci uráželi, křičeli na sebe nebo debata musela být přerušena. Účastníci závěrečného workshopu nicméně došli sami k závěru, že taková debata, jaké se sami účastnili, by bez modérace nebyla možná. Možnost vést rozhovory se zcela jinak smýšlejícími lidmi, naslouchat a porozumět jejich odůvodněním, byla všemi vnímána jako obohacující. Jeden světu otevřený účastník po debatě s dalším nacionálně orientovaným účastníkem řekl:

Obrázek 7
Pohled na Německo z perspektivy tří názorových skupin

„Rozumím mu a mám pocit, že je ochoten k vícero ústupkům, než sám říká. Původně jsem si ho zařadil jinak, ale vůbec takový není. Má odůvodněný či neodůvodněný strach, je ale ochoten ke kompromisu a chce vlastně jen to nejlepší pro zemi, pro sebe, pro nás.“

Na konci setkání, když každý dostal závěrečné slovo, zaznívalo opakovaně přání, aby se taková setkání konala častěji.

„Jsem extrémně pozitivně překvapen. Přijel jsem sem a měl jsem opravdu obavy. Věděl jsem, že budeme mluvit o integraci. Dobře jsme si ale popovídali. Akceptovali jsme naše názory. Dokud toto bude i nadále možné, bude i ve mně naděje pro tuto zemi. Doufám, že se nám to podaří i na širší platformě.“

Abychom překonali rozdělení, je tedy nejprve nezbytné znovuoživit kulturu dialogu.

7

ZNOVUOBNOVENÍ SCHOPNOSTI VÉST DIALOG

Cílem studie bylo najít prvky a témata, které by názorové skupiny propojovaly a stmelovaly a tím vedly ke snížení polarizace ve společnosti. V tomto ohledu studie selhala. Důvodem selhání nebyla nefungující koncepce výzkumu, nýbrž skutečnost, že v tuto chvíli žádné takové spojující prvky neexistují. V průběhu výzkumu jsme ale zjistili, že je možné polarizaci ve společnosti snížit prostřednictvím (moderované) výměny názorů, tedy znovuoživením dialogu. Zlepšení, kterého lze v debatě ve skupinách dosáhnout, nemá podobu okamžitého konsensu, ale rostoucího pochopení pro jiné postoje a větší ochoty přijímat kompromisy.

Neexistují žádná stmelující témata, která by překonala rozdělení ve společnosti

Všechny tři skupiny světa otevřených, pohyblivého středu i nacionálně orientovaných se sice shodnou na tématech, na kterých lze stavět, nicméně není možné v tuto chvíli prostřednictvím těchto témat stmelit zásadní rozdíly mezi těmito skupinami na úrovni věcné politiky, tedy na tzv. *policy* úrovni.

Oba dva póly nacionálně orientovaných a světa otevřených se v tuto chvíli k sobě staví tak nepřátelsky, že to nedává (už) žádný prostor nemoderovanému dialogu. Pohyblivý střed se cítí jako bezmocný pozorovatel. Je rozdělením společnosti znechucen a není připravený vzít na sebe roli stavitele mostů. Mezi světu otevřenými a nacionálně orientovanými nepanuje shoda na tom, jakou podobu by měl mít společný život v Německu. I když jsou na první pohled uváděny stejné cíle (spravedlnost a bezpečnost), neexistuje společná představa toho, co to vlastně konkrétně znamená, či shoda na tom, jak lze těchto cílů dosáhnout.

Rozdíl se nejvíce projevují u otázek týkajících se migrace a uprchlíků. U nacionálně orientovaných toto téma převládá nad všemi ostatními a bývá s nimi směřováno. Stále opakovaně se v debatách projevuje skutečnost, že nacionálně orientovaní odmítají progresivní životní modely a požadavky. Tento postoj se projevuje například v debatách o hnutí *Fridays for Future* a veganství.

Vypadá to tak, že dokud budou existovat tyto zásadní rozdíly, nebude možné propojit tyto dvě proti sobě stojící názorové skupiny. Nejdříve by bylo nezbytné zajistit širokou společenskou debatu, která by vytvořila východisko nebo aspoň základní pochopením pro postoje toho druhého. V tuto chvíli

li ale diskusní prostor, ve kterém by se taková celospolečenská diskuze mohla odehrávat, chybí.

Spolužití světu otevřených a nacionálně orientovaných je často možné jen tehdy, když se z principu politická témata nezmiňují. Často to vede k tomu, že se člověk stáhne do skupiny stejně smýšlejících lidí, čímž se utvrdí ve svých postojích a posílí tím polarizaci. Toto má dopady nejen na soukromý život. Když se lidé uchylují do skupin stejně smýšlejících lidí a zároveň se stávají extrémnějšími, vede to také k tomu, že je pro politiku stále složitější nalézat kompromisy. Zaprvé, protože se strany těchto stále extrémnějších myšlenek musí chopit, aby reprezentovaly své voliče, a zadruhé, protože se kompromisy samy o sobě stávají zavrženímhodnou věcí.

Znovuobnovení dialogu jako celospolečenská úloha

Nestačí tedy štelovat jednotlivé šroubky. Znovuobnovení schopnosti vést dialog je celospolečenská úloha a vyžaduje velké úsilí. Na první pohled působí tato diagnóza paradoxně, když dnes existuje tolik způsobů vzájemné komunikace než kdy jindy v minulosti. Dialog ale selhává jak v oblasti online, tak offline, což je důkazem toho, že nová technická řešení nestačí. Ze tříčlenných debat a workshopu vyplývají tři požadavky pro (re)aktivaci společenského diskurzu.

V první řadě je třeba zapojit široké spektrum lidí. Z pohledu mnoha občanů není politika schopná reprezentovat celospolečenský diskurz, a z toho důvodu se v něm musí napřímo angažovat co nejvíce lidí. Neznamená to ale, že má být reprezentativní demokracie nahrazena demokracií přímou. Jde daleko více o to, zajistit prostřednictvím lepšího dialogu znovuoživení důvěry v reprezentaci.

Zadruhé je nezbytné takový dialog smysluplně moderovat, aby vznikl prostor a předpoklady pro vzájemné porozumění a konstruktivní spolupráci.

Zatřetí musí mít projekt nadstranický charakter. Důvěra v politické strany je velmi narušena (Faus & Storks 2019b). Kromě toho se polarizace odráží na politických stranách. Mnozí nacionálně orientovaní považují všechny strany kromě AfD za „staré strany“, ba dokonce za „zrádce národa“, zatímco světu otevření a pohyblivý střed považují AfD za stranu extrémní pravice, se kterou nelze spolupracovat.

V rámci takového dialogu je třeba debatovat o základních otázkách kombinovaných s konkrétními prováděcími návrhy. Jak chceme v budoucnosti společně žít? Jak vytvořit další názorové průsečíky? Na jakých tématech, hodnotách a pravidlech, která by měla být například součástí školní nebo integrační výuky, se shodneme? V průběhu dvou a půl dnů diskuzí v rámci této studie sice nebylo dosaženo konsensu, ale zcela jasně se ukázalo, že dialog ještě fungovat může.

Celospolečenský dialog může být (re)aktivován pouze tehdy, zapojí-li se do něj v současné chvíli pasivní střed a podaří-li se silněji do dialogu zapojit lidi zastávající protichůdné postoje.

„Den demokracie“

Tři zmíněné požadavky a otevřená témata k vyjednávání poukazují jasně na to, že úkol není jednoduchý. Trocha diletantského „kurýrování“ stačit nebude, na to je propast příliš hluboká.

Bude třeba zajistit větší zásah. Tím větším zásahem by mohl být zavedení nového svátku v podobě „Dne demokracie“, v rámci něhož by se lidé jednou do roka potkávali ve smíšených skupinách a diskutovali o životě v Německu. Na první pohled to zní jako utopie (možná tomu i tak je). Koneckonců už jen politicky prosadit zavedení nového svátku, natož pak jeho zorganizování a financování skupinových debat pro více jak 60 miliónů voličů, je opravdovým úkolem pro Herkula.

Nicméně lze zmínit tři argumenty, proč nelze tuto myšlenku okamžitě zatracovat. Zaprvé není polarizace tak silná, abychom se museli s rozdělením společnosti (minimálně střednědobě) smířovat, což by představovalo stálou zátěž pro společnost. Zadruhé, debaty v menších skupinkách potvrdily, že je skutečně ještě možné tento dialog vést, pokud bude zajištěna určitá struktura. Zatřetí, už pro tuto myšlenku existuje model, který sice vznikl za jiných okolností, lze ho ale tomuto problému velmi dobře přizpůsobit.

Bruce Ackerman a James Fishkin (2003) ve své esejí navrhují zavedení nového svátku Deliberation Day. Autoři chtějí tímto svátkem podpořit hlavní myšlenku tzv. deliberativní demokracie, tudíž deliberaci a participaci co největšího počtu lidí. Pojem deliberace je chápán jako „*k porozumění směřované rokování doprovázené vyhodnocováním argumentů*“⁵ (překlad vlastní, Schmidt 2008). V rámci deliberativní demokracie jsou politické výsledky v podobě zákonů považovány za oprávněné pouze tehdy, předcházela-li jim otevřená a věcná argumenty hodnotící debata mezi občany, kterých se daná skutková podstata týká.

Deliberation Day by se měl konat týden před prezidentskými volbami v USA. Voliči by vytvořili skupiny na lokální úrovni, v rámci nichž by společně debatovali o pro ně nejdůležitějších společenských tématech. K účasti by je měla motivovat částka 150 amerických dolarů na účastníka debaty a jakákoliv pracovní činnost by byla jinak zakázána. Voliči by si tak mohli

vybrat mezi jedním volným dnem nebo finanční odměnou za účast na debatě. V různých na sebe navazujících skupinových debatách by se nejdříve radili mezi sebou a poté by k debatě přizvali zástupce politických stran.

Jelikož nebyl *Deliberation Day* nikdy zaveden, neexistují žádné empirické výsledky s ohledem na náklady a užitek. Ackerman a Fishkin i přesto uskutečnili v menším měřítku tzv. *Deliberative Polls* (deliberativní ankety), z nichž lze možné účinky takového svátku odvodit. Oproti obvyklým průzkumům nejde o to zjistit, jaké je veřejné mínění k dané věci, ale jaké by mínění voličů bylo, kdyby si ho mohli utvořit v průběhu takového deliberativního procesu. K účasti na skupinových debatách byli vyzváni lidi podobným způsobem, jakým postupovala tato studie. Na základě dotazování před a po skončení debat se potvrdilo, že se jejich postoje v průběhu procesu změnily, což odpovídá zkušenosti, ke které došla i tato studie. Na základě těchto zjištění navrhuje Ackerman a Fishkin čtyři základní možná zlepšení.

V první řadě jde o zlepšení dialogu prostřednictvím prostoru, kde se lidé mohou potkat. Náhodná skladba účastníků skupin je zárukou toho, že se setkají různě smýšlející lidé různého původu a lidé z různých společenských vrstev. Lidé, kteří by se v každodenním životě jen stěží potkali.

Zadruhé by došlo k posílení společenství tím, že by se lidé poznali a začali se o sebe zajímat.

Zatřetí by se zvýšila informovanost účastníků, kteří by se před debatou připravovali na politická témata, aby se během debat nezesměšlili a zároveň by získali další nové informace během debaty.

A začtvrté, během deliberace v politice nejsou témata probírána povrchně, nýbrž dochází k výměně argumentů a hodnocení zájmů ostatních. Nadějí je, že tento proces povede k tomu, že nové kompetence a argumenty se ve společnosti rozšíří do té míry, že zjednodušující populismus přestane představovat politickou strategii se šancí na úspěch.

První dva body se zcela shodují s cíli formulovanými v této studii. Znovuoživit dialog a zlepšit společenskou soudržnost. Třetí a čtvrtý bod by byly bezplatným bonusem a zároveň by znatelně posílily demokracii v Německu.

Utopický realismus

Ackerman a Fishkin nazývají svůj vlastní návrh „utopickým realismem“. A i zde je jasné, že před zavedením „Dne demokracie“ bude třeba překonat velké překážky.

Již existují aktivity, jejichž cílem je shromáždit u jednoho stolu různě smýšlející lidi. Například platforma „Německo promlouvá“ (Deutschland spricht, ZEIT ONLINE 2019), na které se podílelo několik mediálních společností a která v roce 2018 získala cenu Grimme Online Award. V říjnu 2019 se tak podle organizátorů této iniciativy setkaly „tisíce lidí v celém Německu“. Aniž bychom chtěli ubírat této aktivitě na úspěchu, je pro opravdovou změnu potřeba zajistit účast daleko většího počtu obyvatel. Podobně to platí i pro iniciativu „Občanská rada

demokracie“ („Bürgerrat Demokratie“), kterou iniciovalo sdružení Mehr Demokratie e.V. a nadace Schöpflin Stiftung. V rámci této iniciativy došlo k vyhlášení „Dne demokracie“. 15. listopadu byly veřejnosti představeny a politikům předány výsledky práce občanské rady, kterou tvořilo 160 náhodně vybraných občanů (Mehr Demokratie e.V. 2019). Prostřednictvím institucionalizace by bylo možné tuto myšlenku vyzdvihnout na novou úroveň. Nízkoprahovější alternativou by bylo zavedení tzv. občanských komor, ve kterých by náhodně vylosovaní občané zastupovali v debatách ostatní občany. Stejným směrem se ubírá i studie „Odvážít se spolurozhodovat“ (*Mehr Mitsprache wagen*, Geißel & Jung 2019) nadace Friedrich-Ebert-Stiftung, ve které se navrhuje posílení spolkové politiky prostřednictvím participativní rady (Beteiligungsrat). Otázkou je, zdali by takovéto iniciativy měly stejně velký dopad, a to i v případě, že by výsledky práce byly následně zveřejněny.

Zbývá proto otázka ochoty podílet se a účastnit se. Účastníci skupinových diskuzí a workshopu byli za vynaložené úsilí kompenzováni. I když mnoho z nich na konci uvedlo, že by se byli účastnili i bez finanční odměny, bylo je třeba na začátku motivovat. Finanční odměna pro účastníky se stejně jako v případě *Deliberation Day* zdá být nezbytnou.

Tím se nevyhnutelně dostáváme k otázce nákladů. Takovýto svátek by byl spojován s velkými výdaji. Kromě odměn pro účastníky je třeba započítat náklady spojené s organizací a kompenzací za neodpracované dny ze strany účastníků. Ackerman a Fishkin ve své studii vycházejí z ročních nákladů ve výši 15 miliard amerických dolarů pro USA. Otázkou je, zdali by zásadní oživení demokracie a posílení společenské soudržnosti výdaj ve výši několika miliard neospravedlnilo.

Největší překážkou je jistě chybějící politická vůle takovouto iniciativu prosadit. Přesvědčit i ty politické síly, které jsou posílení společenské soudržnosti nakloněny, by stálo hodně úsilí. Větším problémem je ale to, že existují politické síly, které nemají o smíření žádný zájem, protože mají z polarizace prospěch a rozdělení společnosti využívají jako mocenský prostředek.

Přes všechny tyto překážky nelze podceňovat důsledky nadále trvajících a prohlubujících se rozdělení společnosti. Hrozí nebezpečí, že vládnout v zemi už nebude možné, protože cesta ke kompromisu bude uzavřena, a následně nebude možné projednávat témata, která jsou pro budoucnost zásadní. Zároveň polarizace již dnes vede k navyšování tlaku a napětí, které lidi jasně pocítují. Silné politické angažmá podporující reaktivaci dialogu tudíž své ospravedlnění zcela jistě má.

5 „argumentativ abwägende, verständigungsorientierte Beratschlagung“ (Schmidt, 2008)

SEZNAM LITERATURY

Ackerman, B. & Fishkin, J. S. (2003). Deliberation Day. In J. S. Fishkin & P. Laslett (Hrsg.), *Debating Deliberative Democracy* (S. 7–30). Malden: Blackwell Publishing.

Adorno, T. W. (1973). *Studien zum autoritären Charakter*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Faus, J., Faus, R. & Gloger, A. (2016). *Kartografie der politischen Landschaft in Deutschland*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, Forum Berlin.

Faus, R. & Storks, S. (2019a). *Das pragmatische Einwanderungsland. Was die Deutschen über Migration denken*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung.

Faus, R. & Storks, S. (2019b). Gesundes Misstrauen oder Vertrauenskrise? In *Schwindendes Vertrauen in Politik und Parteien* (S. 62–95). Gutersloh: Bertelsmann Stiftung.

Fink, P., Hennicke, M. & Tiemann, H. (2019). *Ungleiches Deutschland: Sozioökonomischer Disparitätenbericht 2019*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung.

GeiBel, B. & Jung, S. (2019). *Mehr Mitsprache wagen. Ein Beteiligungsrat für die Bundespolitik*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung.

Goodhart, D. (2017). *The Road to Somewhere: The Populist Revolt and the Future of Politics*. London: Oxford University Press.

infratest dimap. (2019). *ARD-DeutschlandTREND September 2019*. Dostupné z: www.infratest-dimap.de/umfragen-analysen/bundesweit/ard-deutschlandtrend/2019/september, 20. 11. 2019

Lewandowsky, M. (2017). *Was ist und wie wirkt Rechtspopulismus?* Bürger & Staat, Rechtspopulismus, Heft 1/2017 (S. 4–11).

Mehr Demokratie e.V. (2019). *Bürgerrat Demokratie*. Dostupné z: www.buergerrat.de, 20. 11. 2019

Merkel, W. (2017). Kosmopolitismus versus Kommunitarismus: Ein neuer Konflikt in der Demokratie. In P. Harfst, I. Kubbe & T. Poguntke (Hrsg.), *Parties, Governments and Elites*. Vergleichende Politikwissenschaft. Wiesbaden: Springer VS.

Schmidt, M. (2008). Beteiligungszentrierte Demokratietheorien. In *Demokratietheorien*. Eine Einführung (S. 236–253). Wiesbaden: Springer VS.

Statistisches Bundesamt. (2018). *Mikrozensus – Bevölkerung mit Migrationshintergrund*.

ZEIT ONLINE. (2019). *Deutschland spricht*. Dostupné z: www.zeit.de/serie/deutschland-spricht, 20. 11. 2019

SEZNAM ILUSTRACÍ

- 6 Obrázek 1
Výběr míst
- 7 Tabulka 1
Zohlednění různých typů míst
- 8 Tabulka 2
Sociálně-demografické vlastnosti účastníků
- Obrázek 2
Rozdělení názorových skupin
- 9 Obrázek 3
Čtyřstupňový výzkumný postup
- 12 Obrázek 4
Konstrukce identity jednotlivých názorových skupin
- 13 Obrázek 5
Hodnoty a cíle třech názorových skupin
- 16 Obrázek 6
Pohled na Německo ze strany tří názorových skupin (příklady Graphic Recording)
- 21 Obrázek 7
Pohled na Německo ze strany tří názorových skupin

O AUTORECH

Matthias Hartl, magistr v oboru politická komunikace, senior poradce u pollytix strategie research gmbh.

Jana Faus je diplomovaná socioložka a výkonná ředitelka a spolčnice v pollytix strategic research gmbh.

IMPRINT

Friedrich-Ebert-Stiftung, zastoupení v České republice
Zborovská 716/27 | 150 00 Praha 5 | Česká republika
fesprag@fesprag.cz

1. české vydání, Praha, listopad 2020.

Překlad z německého originálu:
Barbora Molnár

Odpovědná osoba:
Kateřina Smejkalová | katerina.smejkalova@fesprag.cz
Tel.: +420 224 947 076 | Fax: +420 224 948 091
www.fesprag.cz | www.facebook.com/FESPrag

Pro bezplatné objednání publikace:
fes@fesprag.cz

Komerční využití jakýchkoli médií vydaných Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) není povoleno bez svolení FES.

Německý originál:
Die Suche nach dem verlorenen Dialog.
Ergebnisse einer qualitativen Studie über die fragmentierte Gesellschaft in Deutschland

Forum Berlin
Friedrich-Ebert-Stiftung
Hiroshimastraße 17
10785 Berlin
2020
Odpovědná osoba: Jan Engels

ISBN původního německého vydání: 978-3-96250-530-1

O NÁS

Kancelář Friedrich-Ebert-Stiftung v Praze existuje od roku 1990. Se sociálně demokratickými hodnotami na zřeteli poskytuje expertízu v nejrůznějších formátech, a posiluje tak veřejnou debatu o tématech evropské a zahraniční politiky,

práce a sociálních věcí, rovnosti žen a mužů, migrace a sociálně spravedlivé klimatické transformace. Na těchto aktivitách FES spolupracuje s jinými vědeckými instituty a think-tanky, neziskovými organizacemi a odbory z ČR a Evropy.

www.fesprag.cz

HLEDÁNÍ ZTRACENÉHO DIALOGU

Poznatky kvalitativní studie o fragmentaci německé společnosti

Polarizace společnosti představuje pro Německo rostoucí zátěž. Cílem této studie je proto zjistit, zdali existují stmelující témata, která by mohla překonat propasti panující v německé společnosti.

Kvalitativní studie vychází z rozhovorů ve fokusních skupinách a workshopu, jehož se účastnili členové *světu otevřené a nacionálně orientované* postojové skupiny, stejně jako členové tzv. *pohyblivého středu*. Všichni si přejí více společenské soudržnosti a méně polarizace, nicméně chybí pochopení pro názory druhé strany. Jako hlavní problém vnímají (extrémní) postoje těch druhých.

I u hodnot a cílů lze nalézt průsečíky – rodina, přátelé, respekt, jistota, tolerance a svoboda jsou pro všechny tři skupiny klíčové. Nicméně pouze v rovině názvosloví. Samotný výklad těchto slov se u jednotlivých skupin liší.

Stejně tak tomu je u identifikovaných témat se stmelujícím potenciálem, jako integrace migrantů, sociální spravedlnost a vzdělání, na která všichni kladou velký důraz. Zásadní rozdíly mezi těmito skupinami nelze ale ani pomocí těchto témat překonat.

V první řadě je třeba zajistit znovuoobnovení společenského dialogu, který by měl vytvořit společná východiska nebo přinejmenším podpořit otevřenost společnosti vůči názorům ostatních. Autoři proto doporučují začít právě znovuoobnověním schopnosti společenského dialogu.

Navrhují vytvořit „Den demokracie“, během něhož by se za doprovodu profesionálních moderátorů setkávaly smíšené skupiny lidí s cílem debatovat o životě v Německu.

Více informací naleznete zde:
www.fesprag.cz